

Karlova univerzita
Pedagogická fakulta
Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

Magisterská diplomová práce

2010

Libuše Hanušová

**Karlova univerzita
Pedagogická fakulta
Katedra rusistiky a lingvodidaktiky**

Ruský jazyk a literatura

Libuše Hanušová

Frazémy s komponentem z tematické oblasti vesmír a vesmírná tělesa v ruském a českém jazyce.

(Russian and Czech phraseological units containing words with the theme of space and celestial bodies)

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lilia Nazarenko, CSc.

Praha 2010

*Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

Liberec Kamenice

Ráda bych touto cestou poděkovala Doc. PhDr. Lilie Nazarenko, CSc. za její cenné rady a připomínky a za laskavé a trpělivé vedení této práce. Dále chci poděkovat svým blízkým za podporu nejen při psaní této práce, ale i při celém studiu.

OBSAH

ÚVOD	8
1. RUSKÁ FRAZELOGIE A JEJÍ TEORETICKÉ ZÁKLADY	11
1.1 Vývoj frazeologie	11
1.2 Předmět frazeologie	12
1.3 Vznik frazémů	13
1.4 Klasifikace ruských frazémů, různé přístupy k frazeologii	14
1.4.1 Sémantická klasifikace	14
1.4.2 Klasifikace podle původu frazémů	18
1.4.3 Klasifikace na základě lexikálního složení frazému	21
1.4.4 Klasifikace podle přítomnosti umělecko-poetických zvláštností	22
1.4.5 Klasifikace na základě stylisticko-expresivních vlastností frazémů	23
1.4.6 Gramatická klasifikace	24
2. ČESKÁ FRAZELOGIE A JEJÍ TEORETICKÉ ZÁKLADY	27
2.1 Vývoj české frazeologie	27
2.2 Předmět frazeologie	27
2.3 Klasifikace české frazeologie	28
2.3.1 Klasifikace Formálně strukturní	28
2.3.2 Klasifikace podle gramatických vlastností komponentů	31
2.3.3 Klasifikace podle vztahu k větě	32
2.3.4 Frazémy původní a cizího původu	33
3. GRAMATICKÁ STRUKTURA FRAZÉMŮ S VESMÍRNÝM KOMPONENTEM:	34
3.1 Větné frazémy	34

3.2	Nevětné frazémy	36
3.2.1	Verbální frazémy	36
3.2.2	Nominální frazémy	40
4.	STYLISTICKÁ KLASIFIKACE FRAZÉMŮ S VESMÍRNÝM KOMPONENTEM	46
4.1.	Stylisticky nepříznačné frazémy (stylisticky neutrální frazémy)	47
4.2.	Stylisticky příznačné frazémy	48
4.2.1.	Frazeologické archaismy	48
4.2.2.	Frazémy knižní	49
4.2.3.	Hovorové frazémy	51
4.3.	Emocionálně expresivní charakteristika frazémů	52
4.3.1.	Frazémy expresivně nezabarvené	52
4.3.2.	Frazémy expresivní	53
5.	RUSKO-ČESKÁ FRAZELOGICKÁ EKVIVALENCE	56
5.1.	Frazémy symetricky ekvivalentní	57
5.2.	Frazémy symetricko-asymetricky ekvivalentní	62
5.2.1.	Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují stejný komponent z oblasti „vesmír“	63
5.2.2.	Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují komponent z oblasti „vesmír“, ne však ten samý.	66
5.2.3.	Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v ruské variantě.	67
5.2.4.	Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v české variantě.	68
5.3.	Asymetrická ekvivalence	69
5.3.1.	Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují stejný komponent z oblasti „vesmír“:	69
5.3.2.	Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují komponent z oblasti „vesmír“, ne však ten samý:	70
5.3.3.	Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v ruské variantě:	71
5.3.4.	Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v české variantě:	71
5.4.	Relativní ekvivalenty	73

5.4.1.	Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují vesmírný komponent	73
5.4.2.	Ekvivalenty, které obsahují vesmírný komponent jen v jedné variantě	73
5.5.	Frazémy bezekvivalentní	74
5.5.1.	Bezekvivalentní ruské frazémy	74
5.5.2.	Bezekvivalentní české frazémy	76
6.	ZÁVĚR	77
	РЕЗЮМЕ	79
	RESUME	80
	POUŽITÁ LITERATURA	81
	SEZNAM POUŽITÝCH FRAZÉMŮ	83

Úvod

Předmět práce

Tato práce se zabývá problematikou frazeologie. Zkoumá frazémy, jež jsou významnou součástí především mluveného jazyka, své místo ale mají i v písemném projevu. Zaměřuje se na porovnání ruských a českých frazémů, obsahujících vybrané komponenty (vesmírná tělesa, například: svět, slunce, země, měsíc, hvězdy, nebe, obloha, oblaka, mraky, meteor, raketa, planeta, Mars).

Frazeologie je vědní disciplína, která se začala rozvíjet jako samostatná ve druhé polovině 20. století. Za zakladatele frazeologie se považuje švýcarský lingvista Charles Bally. Nejvýznamnějším lingvistou v české frazeologii je bezpochybně František Čermák, který frazeologii zasvětil mnoho svých prací, je spoluautorem několikadílného Slovníku české frazeologie a idiomatiky.

Historie ruské frazeologie jako vědní disciplíny je trochu bohatší. Je spojována především se jménem V.V. Vinogradova, jenž položil ruské frazeologii základy v polovině 20. století. Z něj vychází práce dalších lingvistů, například Šanského. Další ruští frazeologové (B. Larin,

S. Ožegov, O. Achmanovova, A. Babkin, V. Žukov, A. Molotkov, V. Teliova, V. Mokienko, A. Fedorov) se zabývali gramatickými vlastnostmi frazémů, jejich strukturou, sémantickou sepjatostí komponentů a během minulého století v Rusku dosáhli v této oblasti významných přínosů nejen pro ruskou frazeologii.

Výběr tématu a jeho novost

Frazeologie je velmi široké téma, proto je obtížné tuto oblast prozkoumat celou. Existuje obrovské množství frazémů, které se neustále proměňuje, některé frazémy zastarávají a naopak se v jazyce objevují frazémy nové. Frazémy je možné zkoumat z různých pohledů. Lze analyzovat jejich strukturu, původ, stylistickou charakteristiku, sémantickou ucelenost, ekvivalenci s frazémy v různých jazycích.

Ve frazeologii jsou ale stále neprozkoumaná pole, není nám známo, že by se frazeologové usilovněji zabývali tematickým hlediskem studia frazémů. Tuto oblast v rámci českých a polských frazémů jako jedny z mála rozpracovaly Eva Mrhačová a

Renáta Ponczová. Ty se zajímaly o tematické oblasti „zvířata“ a „části lidského člověka“.

Pokud víme, frazémy, obsahující komponenty „vesmír a vesmírná tělesa“, které jsme si pro naši práci vybrali my, zatím nikde systematicky popsány nejsou.

Tuto oblast shledáváme významným motivačním zdrojem vzniku frazémů. Je to pravděpodobně proto, že k vesmíru lidé vždy vzhlíželi se zájmem a zvědavostí. Vesmír byl a je pro ně něčím, co obdivují a co je fascinuje, a tak se k němu často obracejí. Proto jsme se rozhodli tuto oblast prozkoumat.

Struktura práce

Samotná práce se skládá z pěti částí. První, teoretická část, se zabývá obecně-teoretickým pohledem na frazeologii, vymezením pojmu frazeologie a frazém, klasifikací frazeologických jednotek v ruské i české frazeologii. Druhá část se zaměřuje na gramatickou strukturu frazémů s komponenty „vesmír a vesmírná tělesa“, třídí je a popisuje. Čtvrtá část se zabývá stylistickou charakteristikou daných frazémů, popisuje stylistický příznak frazémů jako celku a také si všímá jednotlivých komponentů, obsažených v námi sledovaných frazémech. V poslední části je nasbíraný materiál roztržěn podle stupně ekvivalence frazémů a podle toho, jaký vztah je mezi daným komponentem v ruském a českém frazeologizmu, do několika skupin. V této části jsou porovnány česko-ruské ekvivalenty a vysvětlen jejich význam. Za touto částí následuje závěr, resumé v ruském a anglickém jazyce a seznam použité ruské a české literatury. Seznam použitých frazémů je umístěn na konci práce.

Cíl práce:

Tato práce si klade za cíl porovnat česko-ruské přístupy k frazeologii, porovnat gramatické struktury česko-ruských frazeologizmů, jejich stylistické zabarvení a především shromáždit, utřídit, popsat a vysvětlit význam frazeologických jednotek v ruském a českém jazyce, které obsahují komponenty z oblasti „vesmír a vesmírná tělesa“. Výsledkem této práce by měl být menší tematický frazeologický slovník.

Praktická využitelnost práce:

Výsledek této práce je možné využít ve srovnávací jazykovědě, teorii překladu, praktickém překladatelství. Jako práce zkoumající frazémy, typický projev kultury národa, může najít využití také například v kulturologii.

Metody

K vytvoření této práce jsme použili lingvistické metody: lingvistickou analýzu a lingvistický popis určité slovní zásoby a struktury dané tematické oblasti a také komparativní analýzu k porovnání jednotek mezi dvěma jazyky.

Zdroje získání materiálu:

Materiál, tedy frazeologické jednotky, použité v této práci, byly získány vyhledáváním ve výkladových frazeologických slovnících českého a ruského jazyka (viz seznam literatury) a z informací od rodilých mluvčích daných jazyků. Podklady pro teoretické zpracování materiálu a klasifikaci frazémů jsme získali z literatury uvedené v seznamu literatury.

1. Ruská frazeologie a její teoretické základy

1.1 Vývoj frazeologie

Ruská frazeologie jako vědní disciplína je spojována především se jménem Viktora Vladimiroviče Vinogradova, jehož práce napsané ve 40. -50. letech 20. století tvoří teoretický základ ruské frazeologie. Vinogradov byl žákem Šachmatova, který frazeologii zasvětil mnoho svých prací a podílel se například na vzniku Akademického slovníku. Dalšími ruskými lingvisty, zabývajícími se problematikou frazeologie, byli například N. M. Šanskij, A. M. Babkin, R. N. Popov, A. I. Molotkov, S. G. Gavrin, V. P. Žukov, V. M. Mokienko a další (viz seznam literatury).

V ruské frazeologii jsou od jejich počátků předmětem sporů mnohé otázky. Patří mezi ně především diskuse o jejím obsahu.

Podle Vinogradova spočívá problém frazeologie v tom, že nauka o významu slov v sobě již zahrnuje analýzu frází a jejich použití. Proto byla frazeologie jako samostatná věda považována zpočátku za něco ne zcela důležitého. Jestliže chápeme frazém jako ustálené spojení slov s vlastním významem, pak sémantika sama totiž obsahuje frazeologická zkoumání. To byl důvod, proč nebyla frazeologie lingvisty nějak systematicky zkoumána.

Už ve dvacátých letech minulého století se ustálenými slovními spojeními začali zabývat někteří ruští lingvisté (např. Polivanov, Abakumov, Bulachovskij.) Hlubší studium frazeologie se ale rozvinulo až ve 40. letech díky lexikografii a také díky pracím Vinogradova, který rozpracoval základní otázky frazeologie, především její obsah a úkoly, ve svém pojednání *„Об основных типах фразеологических единиц в русском языке“*.

Jeho práce vyvolaly zájem těch lingvistů, kteří se zabývali oblastí ruské stylistiky a lexikologie. Mnozí z nich začali rozpracovávat i další přístupy k frazeologii, a to z pohledu struktury, gramatických vlastností frazémů, původu.

V 50. letech se například lingvisté Smirnickij, Achmanova začali systematictěji zabývat popisem frazémů jako strukturních jednotek jazyka. 60. -70. léta byla ve frazeologii obdobím intenzivního studia vlastních frazeologických metod zkoumání předmětů frazeologie. V tomto období se frazeologové zabývali zkoumáním systematické

organizace obsahu frazeologie (Šanskij), pozornost se soustředila na sémantiku frazémů, jejich vznik, na spojovatelnost frazeologických komponentů (Kopylenko, Popov) a další témata. V neposlední řadě je také věnován prostor popisu frazémů ve slovnících, kterým zasvětili své práce například Babkin či Molotkov. „Фразеологический словарь русского языка“ si dává za cíl především doložit všechny možnosti použití konkrétních frazémů v řeči.

1.2 Předmět frazeologie

Předmětem frazeologie je frazém. Definice frazému není ale jednotná. Přístupy k vymezení tohoto pojmu jsou nejen mezi ruskými vědci velmi různorodé. Vedle lingvistů, kteří se v odpovědi na ní shodují, existují jiní, kteří se rozcházejí a někteří mají dokonce až protichůdné názory.

Například podle názoru N. M. Šanského je frazém jazyková jednotka, která se skládá ze dvou nebo několika částí slovního charakteru. Má ustálený význam, složení a strukturu. Důležitým momentem v tomto přístupu je to, že frazémy nevznikají v komunikaci, ale používají se jako hotové ucelené jednotky. Základní vlastností frazému, která jej odlišuje od běžného slovního spojení a přibližuje ho slovu, vidí v jeho reprodukovatelnosti. (Шанский: 1985, 20-21)

V. V. Vinogradov zase považuje za nejdůležitější vlastnost frazémů to, že jsou to sémantické jednotky složité struktury ekvivalentní slovu. (Виноградов 1972: 23).

Další lingvisté jako Archangelskij nebo Gavrin u frazémů podtrhují ještě metaforičnost. Metaforičnost ale není podle Šanského vlastností pouze frazeologických obrátů, ekvivalentnost zase není vlastností všech frazémů. Proto je nemožné vymezovat frazém jen pomocí těchto vlastností bez toho, abychom brali v úvahu vztah frazému a slova či slovního spojení.

Všechny názory na definici frazému můžeme v podstatě shrnout a rozdělit do dvou hlavních směrů.

Prvním je ten, podle něhož je předmětem frazeologie frazém ve smyslu slovního spojení. V širším pojetí definice frazému dokonce považují někteří lingvisté za frazém každé slovní spojení, které je možné v jazyce realizovat.

K zastáncům toho názoru patří právě Šanskij, který definuje frazeologii jako vědní odvětví, zkoumající frazeologický systém v jeho současném stavu i historickém vývoji. Předmětem zkoumání frazeologie jsou frazeologické obraty, ustálená spojení slov, která odpovídají slovům svou reprodukovatelností jako hotové ucelené jednotky. Zkoumá jak jednotky ekvivalentní slovu, tak jednotky, které sémanticky i strukturou odpovídají větě. (Шаинский:1985, 4)

Do druhé skupiny řadíme názory vycházející z toho, že frazémem není slovní spojení, ale ucelená jednotka, která se neskládá ze slov nebo slovních spojení a v podstatě ji není možné na slova rozložit. Rozložitelná je pouze z etymologického pohledu. Představitelem této teorie je například autor jednoho z ruských frazeologických slovníků I. A. Molotkov., který tvrdí, že frazém má své vlastní, určující kategoriální příznaky. Na základě těchto příznaků ho považujeme za zcela samostatnou jednotku jazyka. Těmito příznaky jsou: frazeologický význam, složení z různých komponentů a přítomnost gramatických kategorií ve frazému. Podle něj frazém a slovo nejsou totožné jazykové jednotky, mají však některé společné příznaky. Vzhledem k tomu, že je věta nebo slovní spojení zdrojem vzniku frazému, mají k frazému blíže než pouhé slovo. (Molotkov: 2006., 6)

My v naší práci vycházíme z definice Šanského. Za frazémy považujeme ustálená spojení slov, větná i nevětná, která jsou reprodukovatelná, vystupují jako hotové ucelené jednotky, mají ustálený význam, složení a strukturu. Je pro nás důležitá také metaforičnost tohoto slovního spojení.

1.3 Vznik frazémů

Jak tato frazeologická spojení v jazyce vlastně vznikají?

Vzhledem ke skutečnosti, že jsou doménou mluveného jazyka a jako takové odrážejí život společnosti), existuje nepřeberné množství oblastí (možností) vzniku frazémů.

Frazémy se vytvářejí metaforizací „голубая планета“, „у него лицо луна“, nebo prostřednictvím dalších tropů, například metonymie „звездная болезнь“, „медовый месяц“, hyperboly „на краю земли, видеть на два аршина в землю“ nebo litotése, kdy volné slovní spojení získá nějaký jiný než přímý význam a stane se tak obrazným pojmenováním.

Významným pramenem vzniku frazémů je ústní lidová slovesnost, ze které vzešlo mnoho frazeologických obrátů. Vznikají ze složených termínů používaných v přeneseném smyslu. Mnohá z těchto ustálených slovních spojení vznikla na základě elipsy, vypuštění části celého frazému a dále se častěji používala jen tato část místo původního celého spojení. Příkladem je spojení „Журавль в небе“, které vzniklo z přísloví „Лучше синица в руках, чем журавль в небе“.

Kromě toho, že frazémy vznikají přímo v daném jazyce, mohou se do jednoho jazyka dostat samozřejmě také přijetím z jazyka jiného, a tak vznikají frazeologické kalky, polokalky, nebo dokonce frazémy nepřeložené.

1.4 Klasifikace ruských frazémů, různé přístupy k frazeologii

Frazémy byly během let zkoumány a klasifikovány z různých úhlů pohledu. Ani v této oblasti doposud nevládne mezi jazykovědci doposud shoda. Mezi pracemi ruských lingvistů najdeme například klasifikaci na základě gramatické struktury frazémů nebo etymologie jejich komponentů, kterou se zabýval Abakumov, klasifikaci postavenou na základě stylistického použití frazému, jež studoval například Jefimov, nebo Achmanovové dělení závislé na struktuře frazému. V ruské frazeologii k oblíbeným a nejčastěji zmiňovaným přístupům patří sémantický přístup frazémů, rozpracovaný Vinogradovem.

1.4.1 Sémantická klasifikace

Sémantický přístup k třídění frazémů vychází, dá se říci, z třídění syntaktického.

Syntaktickou klasifikací frazémů, která spočívá v rozložitelnosti jednotek, se zabýval Šachmatov. Na základě možností rozložení jednotky vznikají podle něj čtyři základní kategorie nerozložitelných slovních spojení:

- Slovní spojení, která jsou gramaticky nerozdělitelná, nejsou pochopitelná z pohledu současných syntaktických vztahů a zároveň jejich komponenty můžeme zaměnit jinými se stejnou formou.

- V širokém pojetí frazeologie sem patří například zastaralé spojení infinitivu s nominativem podstatného jména ve významu přímého předmětu: „*Промонить комната*“, „*испортить шуба*“.
- Slovní spojení, která jsou gramaticky nerozložitelná, z pohledu současných syntaktických vztahů nemotivovaná, ale lexikálně fungují i v případě, kdybychom je rozdělili a pohlíželi na jejich části mimo tento frazém. Tyto frazémy umožňují nahrazení oněch částí a použití libovolných slov na místě jednoho člena daných spojení. Například spojení s číslovkami dva, tři, čtyři: „*видеть на два (три) априуса в землю*“.
- Slovní spojení, která nemůžeme lexikálně rozložit, protože by jejich části samostatně nedávaly smysl, ale jejichž gramatická stavba zcela odpovídá živým syntaktickým modelům současného jazyka. Pokud bychom je rozložili na části, gramaticky by fungovaly, ale lexikálně nikoliv. Patří sem například slovní spojení typu: „*восходящая звезда*“, „*путевая звезда*“, „*медовый месяц*“, „*рай земной*“.
- Slovní spojení v současném jazykovém systému celistvé a nerozložitelné jak ze syntaktického, tak i sémantického pohledu. Například: „*царь небесный*“, „*не от земли сея*“.

Vlastní sémantická klasifikace na syntaktické dělení navazuje a vychází z ní. Podstatou této klasifikace je míra soudržnosti frazému a závislost smyslu celého výrazu na smyslu jednotlivých slov vystupujících v tomto frazému. Jako první ji vypracoval francouzský lingvista Charles Balli. Ten rozdělil frazémy do dvou základních skupin, na frazeologické skupiny a frazeologické celky. K frazeologickým skupinám řadil ty frazémy, ve kterých je spojení slov celkem volné, dopouštějící některé obměny. Mezi frazeologické celky podle něj bylo možné počítat ta ustálená spojení, ve kterých je zcela ztracen individuální smysl jejich komponentů. Dále se touto klasifikací podrobně zabýval a rozpracoval ji V. V. Vinogradov. Vymezil tři základní typy frazémů: frazeologické srostlice, frazeologické celky a frazeologická sousloví. První dvě jsou sémanticky nedělitelné, pokud jde o význam, fungují jako slovo nebo jako slovní spojení. Sousloví jsou sémanticky dělitelná.

1) Frazologické srostlice jsou jednotky zcela nerozdělitelné. Jejich význam je nezávislý na významu jejich částí., jejich význam nemůžeme odvodit, zdají se nám být nemotivované. Jednotlivá slova obsažená v těchto srostlicích jsme schopni vysvětlit, ale význam frazému jako celku je přenesený.

Dělíme je na čtyři základní typy podle toho, z jakého důvodu jsou nerozdělitelné:

- Frazologické srostlice obsahující nepoužívaná nebo zaniklá slova: „*олух царя небесного*“.
- Frazologické srostlice obsahující gramatické archaismy nebo neodpovídající živým normám současného slovního spojení, například: „*За тридевять земель*“.
- Frazologické srostlice mající expresivní zabarvení se díky své expresivitě stávají nerozložitelnými lexikálně i sémanticky: „*Разверзлись хляби небесные*“.
- Frazologické srostlice představující takovou sémantickou jednotu, v níž jsou lexikální významy částí zcela lhostejné pro porozumění celku: „*попадать пальцем в небо*“.

Uvnitř frazeologické srostlice je možné provádět různé gramatické změny tvarů jednotlivých slov podle kontextu, u sloves tedy změny osoby, čísla, času, způsobu. Převědeme-li ve rčení „*Небо с овчинку кажется*“ sloveso do minulého času, můžeme změnit vid a frazém stále zůstává funkční: „*небо с овчинку показалось*“.

Příznakem frazeologické srostlice je skutečnost, že je sémanticky nedělitelná, význam celku je absolutně nevyvoditelný z významu komponentů. Je sémantickou jednotkou odpovídající slovu, ale má jinou formu.

Smysl těchto srostlic je natolik ucelený, že vypuštění nějaké části nebo expresivní zkrácení frazému nemusí mít žádný význam na pochopení smyslu celku. Vypustíme-li ve rčení „*за тридевять земель*“ část „*земель*“, vznikne nám elipsa „*за тридевять...*“ a je jasné, co tím autor tohoto výroku myslí, protože tento výraz mimo frazeologii v současném jazyce nenajdeme. Může nastat i zcela protikladná situace. Potom vypuštění dovede frázi k úplnému rozpadu jejího fungování ve větě. Tato situace nastává například ve rčení „*Земля горит под ногами*“. Jestliže budeme chtít použít toto rčení v tom smyslu, že člověk není schopen vydržet na jednom místě, nemůžeme

řící, že „*Земля горит*“, protože v tom případě bychom byli pochopeni tak, že chceme někomu sdělit, že kdesi hoří.

2) Frazeologické celky poznáme podle toho, že v některém komponentu frazému najdeme narážku na motivaci celku. V tomto případě už totiž nemůžeme hovořit o frazeologické srostlici. Význam celého frazému bývá často spojen s významem jeho stěžejní části. Díky tomu jsou mnohé frazémy lehko rozšifrovatelné.

Frazeologické celky jsou potencionálními ekvivalenty slov. Jsou tím velmi blízké frazeologickým srostlicím, ale liší se od nich sémantickou složitostí své struktury a potenciální odvoditelností celkového významu z významu komponentů. Na rozdíl od srostlic jsou frazeologické celky obrazná pojmenování. Například ve frazému „*зарыть талант в землю*“, který má význam „zahodit talent“, jde vlastně o obrazné pojmenování. Obsahuje slovo „талант“, které je zde sémanticky stěžejním komponentem, díky němuž je pro nás srozumitelný význam celého frazému.

Vnitřní uzavřenost je nezdědka také u frazeologického celku způsobena expresivitou významu. I po vyjmutí z kontextu si výraz zachovává zvláštní odstín expresivity, který spojuje jednotlivé části tohoto výrazu v jeden smysluplný celek. Tento expresivní odstín převrací slovní spojení ve frazeologický celek: „*Разрази меня силы небесные!*“

Dalšími takovými faktory, které přetváří obyčejná slovní spojení ve frazeologické celky, jsou hovorové, domácké výrazy, slovní hříčky založené na vnitřním kontrastu nebo ironickém přiblížení protikladných slov, eufonické prostředky, rytmičné souzvuky, aliterace. Tak je tomu například v přirovnání „*Как (будто, словно, точно) гром среди ясного неба*“, jež je založeno na protikladu hromu a jasného nebe, s nimiž se najednou těžko setkáme.

Ve frazeologických celcích jsou gramatické vztahy mezi komponenty lehko rozeznatelné. Mohou být přivedeny až k živým současným syntaktickým vazbám.

3) Poslední skupinou jsou frazeologická sousloví. Ta se skládají jak ze slov svobodných, tak ze slov s omezenou kolokabilitou, jež se můžou spojovat jen s některými dalšími slovy. Syntaktické vazby v nich odpovídají normám současného jazyka. Jsou analytická. Je v nich možné ke slovům s nesvobodným významem vytvořit

synonymum nebo zaměnit za jiné slovo. Příkladem toho je „*витать в облаках*“. Verbum „*витать*“ má omezenou kolokabilitu, stěží ho najdeme v jiném kontextu než v tomto spojení. Pokud zaměníme verbum synonymním verbem „*летать*“, význam zůstává stejný a pochopitelný. Frazelogická sousloví tvoří v ruštině nejpočetnější a sémanticky významnou kategorii ustálených slovních spojení.

4) Původně v této klasifikaci byly jen tři skupiny, N. M. Šanský ji však rozpracoval ještě dále a přidal do ní čtvrtou skupinu, kterou tvoří frazeologické výrazy.

Jsou to jednotky, jejichž komponenty není možné volně spojovat s dalšími slovy mimo frazémy. Frazelogický význam jednotlivých slov není nijak vázaný, na druhou stranu ale nefungují ani jako běžná slovní spojení. Jejich význam a složení jsou pevně dané. Patří sem například okřídlené výrazy typu „*Землю от пожара уберечь*“ (E.A.Dolmatovskij) a různé ustálené termíny, v nichž se neobjevují slova v přeneseném významu.

1.4.2 Klasifikace podle původu frazémů

Další důležitou metodou třídění frazémů je klasifikace na základě původu.

Původ frazému znamená způsob, jakým se do ruštiny dostal, jak vznikl. Abychom zjistili původ frazémů, je třeba udělat etymologickou analýzu. Ta se skládá z několika základních kroků. Prvním krokem je poznat, jestli je frazém původní, nebo převzatý z jiného jazyka. Druhým je určit, k jakému období se vztahuje jeho vznik v ruském jazyce. Dalším krokem je rekonstrukce jeho základní formy a významu a následuje určení obrazu, tvořícího základ frazému. Úkolem je tedy poznat, jestli tento obraz tvoří metaforické pojmenování, nebo pojmenování na základě přímého významu. Někdy je možné určit prostředí, ve kterém frazém vznikl, či jeho autora. Toto samozřejmě nemusí zkoumat každý, kdo se zajímá o původ nějakého frazému. Těm, kteří se o původ jakéhokoliv frazému zajímají, slouží přehledné a detailně zpracované etymologické slovníky.

Na základě výše uvedeného zkoumání se dělí frazémy do několika skupin:

1) Původně ruské frazémy

Jde o frazémy, které vznikly přímo v ruštině nebo se do ní dostaly ze starší, vývojové podoby jazyka. Tyto frazémy vznikly z běžných slovních spojení, která díky častému používání získala zobecněný význam nebo v obrazně přeneseném smyslu charakter jednotky fungující jako jeden celek.

Některé z nich vznikly tak, že se v užívaném slovním spojení vyskytlo slovo, jehož význam se stal vázaným na frazeologii a v běžném jazyce se přestal používat. Původně ruské frazémy se často objevují ve více slovanských jazycích. Vyskytují se mezi nimi nejčastěji frazémy z hovorové každodenní řeči (přísluví a pořekadla), frazémy obsahující profesionalismy nebo argotické výrazy, frazémy se spisovnými až knižními výrazy včetně vědecké terminologie a ustálených slovních spojení z uměleckého a publicistického stylu, tak zvané okřídlené výrazy.

○ Frazémy všeslovanské

Přišly do ruštiny z praslovanského jazyka, kterým se na ruském území mluvilo od 3. -4. tisíciletí před naším letopočtem do 6. -8. století našeho letopočtu. Frazémy všeslovanského původu jsou ve většině slovanských jazyků známy dodnes.

○ Frazémy východoslovanské

Jsou to ty frazémy, které vznikly v době existence tzv. staré ruštiny (древнерусского языка) v 8. -14. století. Jsou dokladem skutečnosti, že dříve byly východoslovanské jazyky jedním jazykem. Frazémy patřící do této skupiny najdeme dodnes ve všech východoslovanských jazycích: v ruštině, ukrajinštině a běloruštině. Patří sem například frazém „*витать в облаках*“, který obsahuje původem staroslověnské verbum: „*витать*“, to znamenalo „žít“, „přebývat“. Frazém je ale staroruský. V této době se toto slovo a některé jeho odvozeniny používaly a na rozdíl od současné ruštiny i mimo frazeologii.

○ Frazémy vlastní ruské

Vznikly v době samostatné oddělené existence ruštiny, ukrajinštiny a běloruštiny hlavně v 15. století. Objevují se jen v ruském jazyce, v dalších slovanských jazycích (kromě případů, kdy byly z ruštiny převzaty později) je nenajdeme. Část těchto frazémů vznikla

z volných spojení slov. Díky používání se časem staly ustálenými a vytvořily jeden celek. Jiné vznikly rovnou jako frazémy a další na základě analogie s frazémy, které v jazyce již fungovaly. Patří sem například spojení „*докапывать/достать из-под земли*“, které vzniklo díky starému zvyku zakopávat a schovávat si peníze do země.

2) Původně ruské frazémy postavené podle modelu

Tyto frazémy vznikly na základě modelů frazémů, které v jazyce již existovaly, a to buď prostřednictvím analogie struktury, nebo také analogicky ke komponentům. Jejich cesta do frazeologie vypadala tak, že nejprve byly považovány za frazeologický individuálně-autorský neologismus a teprve časem si získaly místo mezi obecně používanými spojeními. Vyskytují se především v umělecké a publicistické oblasti a pojmenovávají to, pro co v jazyce již existuje jiné vyjádření. Vytvářejí takové frazeologické individuálně-autorské neologizmy, které se ale ne vždy stávají všeobecně používanými.

3) Frazémy převzaté

Jsou to takové frazémy, které do ruštiny přišly z jiného jazyka a používají se zde stejným způsobem jako v jazyce původním.

- Staroslověnský frazém „*со ль земли*“ se vlastně skládá z původně ruských slov, ale jako celek byl převzat ze staroslověňštiny. Tyto frazémy vešly do ruštiny po přijetí křesťanství a jsou především biblické. Často obsahují archaické gramatické formy a zastaralá slova. Dále sem patří: „*не от мира сего*“, „*земля обетованная*“.

- Ze západoevropských jazyků vznikla v ruštině malá skupina frazémů. Některé z nich jsou evidentně neruské. Například výraz: *urbi et orbi*. Tyto frazémy jsou ale zpravidla vytěšňovány kalky (*городы и мury*), nebo jsou nahrazovány jednoslovnými výrazy.

Většinu této skupiny tvoří kalky. Frazeologické kalky jsou ty výrazy, které vznikly v ruštině, a to tak, že byly doslovně přeloženy z jiného jazyka.

Frazeologické kalky často způsobují to, že se ve slovním spojení objevují vazby, neodpovídající současné ruštině. V případě, kdy je překlad zcela doslovný, dokonce bez

ohledu na gramatiku daného jazyka, nazýváme kalky přesnými frazeologickými kalky. V opačném případě nepřesnými („как с неба свалился“ je nepřesný kalk z francouzštiny).

Pramenem pro většinu frazémů této skupiny je latina (terra inkognita- неизвестная земля). V ruštině najdeme také velké množství kalků z francouzštiny „медовый месяц“ z francouzského „la lune de miel“, ale také samozřejmě z dalších jazyků, například spojení „штурмовать небо“, vzniklé z řečtiny a ze starořečtiny vzniklé spojení „готов сквозь землю провалиться“.

4) Frazeologické polokalky jsou takové výrazy, ve kterých se část doslovně přeloží a část se převezme bez překladu tak, že se cizí slovo jen trochu „poruší“. Jsou napůl převzaté a napůl přeložené.

1.4.3 Klasifikace na základě lexikálního složení frazému

Jedním z dalších klasifikačních kritérií je hledisko lexikálního složení frazému. Podle něj vznikají dvě základní skupiny frazémů:

1) Frazémy obsahující běžně používaná slova

Tyto frazémy jsou tvořeny slovy, která existují i vně nich. Všechna slova v nich obsažená mohou být použita buď v přímém, nebo v přeneseném významu. Tyto frazémy se v podstatě neliší od obyčejných slovních spojení, obsahují stejná slova a stejné vazby. Komponenty těchto frazémů jsou slova, o kterých si na první pohled můžeme domnívat, že je není možné spojit v jedno slovní spojení, protože spolu nijak nesouvisí. V mnohých případech je tento jev způsoben tím, že tato spojení vznikla kalkem z jiného jazyka. Příkladem je frazém „медовый месяц“, který vznikl z francouzského „lune de miel“. Další frazémy, které sem patří, jsou například „как из-под (из)земли вырос“, „пун земли“, „под открытым небом“ a mnohé další.

2) Frazémy obsahující lexikálně-sémantické zvláštnosti

Slova, která frazémy v této skupině obsahují, najdeme pouze v těchto spojeních a nikoli mimo ně v běžné řeči. Jde například o slova zastaralá a nářeční. Mnohá přitom nemají na první pohled zřetelný odstín zastaralosti, a jiná naopak obsahují očividné archaismy

nebo historismy. Ve rčení „*Разверзлись хляби небесные*“ najdeme zastaralé slovo „хляби“, které se dnes už v běžné ruštině nevyslytuje. Málokdo mu vlastně rozumí. Ve spojení „*за тридевять земель*“ evidujeme starý tvar číslovky, jež dnes už také nepoužijeme. Slovo „манна“ ve frazému „*питаться манной небесной*“ je rovněž slovem, vyskytujícím se pouze ve frazeologii, archaické vyjádření jednotky míry „*аршин*“ jako součást frazému „*видеть на два (три) аршина в землю*“ patří také do této skupiny.

1.4.4 Klasifikace podle přítomnosti umělecko-poetických zvláštností

Dalším důležitým kritériem v dělení frazémů je přítomnost komponentu s umělecko-poetickými zvláštnostmi. Najdeme je jak mezi nevětnými slovními spojeními, tak mezi frazémy větnými. Nejsou to jen ustálená slovní spojení, jsou to umělecké prostředky, považované za nástroj umělecké literatury.

Podle tohoto kritéria můžeme frazémy rozčlenit na několik skupin:

1) Frazémy obsahující antonyma nebo slova tvořící antitezi.

Jsou v nich vedle sebe postavena slova, která jsou protikladná, proto, aby byl rozdíl mezi nimi zdůrazněn. Je tomu tak například ve výrazu „*как (будто, словно, точно) гром среди ясного неба*“, který sice neobsahuje přímo lexikální antonyma, ale stojí v něm v protikladu „*гром*“ a „*ясное небо*“ jako něco neobvyklého. Tyto výrazy vytváří antitezi. V přirovnání „*как небо и земля/небо от земли*“ je zase postaveno do protikladu nebe a země jako dva protipóly absolutně se lišící.

2) Frazémy obsahující antonyma, která jsou spojena nejen v protikladné výrazy, ale ve zdánlivě neslučitelná spojení (oxymórony).

3) Frazémy, jejichž komponenty tvoří synonyma, a to buď kvůli zesílení významu, nebo v nich mají synonymní výrazy vytvořit dojem gradace, někdy zde mají synonyma úkol vytvořit analogické konstrukce.

4) Frazémy obsahující konstrukce jako sémantický kalambur například: „*Аж небу жарко*“, v němž hříčka spočívá v představě toho, že by samotnému nebi mohlo být horko. Sousloví „*на краю земли*“ si zase pohrává s myšlenkou, že země jako kulatá

planeta, má někde konec. Řčení „Он бы снял и луну с неба“ je hravé v tom, že popisuje nemožný jev jako vrchol toho, co může člověk pro jiného udělat.

5) Frazémy obsahující kalambur založený na mnohoznačnosti slov, homonymii, paronymii a podobně. Tvoří je slovní hříčka, která na rozdíl od té sémantické není založená na hře s významem, ale se slovy.

6) Frazémy obsahující tautologii, což jsou výrazy založené na několikerém opakování kořenu jednoho a téhož slova.

7) Frazémy, jejichž komponenty jsou spojené nejen lexikálně nebo gramaticky, ale na rozdíl od ostatních výše jmenovaných skupin také rytmičky, nebo také rýmem. Příkladem rytmicky spojených frazémů jsou „семь верст до небес“ nebo „где редко бывает солнце, там часто бывает врач“, které se obě skládají ze dvou rytmicky spojených částí a díky tomuto rytmu v nich dokonce můžeme spatřovat jakousi hudebnost.

1.4.5 Klasifikace na základě stylisticko-expressivních vlastností frazémů

Frazémy samy o sobě mají zvláštní stylistickou hodnotu. Jsou totiž často prostředkem, který našemu projevu ať už ústnímu nebo písemnému, dodává osobitosti a ozvláštňuje ho, oživuje a dodává mu emocionální odstín.

1) Stylisticky neutrální frazeologické výrazy jsou taková ustálená slovní spojení, která se mohou vyskytovat ve všech oblastech jazyka. Stejně jako neutrálně zabarvená slova je možné je používat bez jakéhokoliv subjektivního zabarvení. Do této skupiny patří největší množství ustálených slovních spojení, například spojení „страна восходящего солнца“, „медовый месяц“, přirovnání „они бежит, будто под ним земля горит“ a mnoho dalších.

2) Přesto, že některé frazémy jsou zastaralé, stále jsou součástí frazeologie. Pojmy „frazeologický archaismus“ a „frazeologický historismus“ zaujímají mezi frazeologickými spojeními zvláštní místo. Frazeologické historizmy jsou takové, které se v současnosti již aktivně nepoužívají, protože jev, který popisují, přestal existovat. Mezi frazeologické archaizmy patří ty, jež byly vytěsňeny jiným slovním spojením

nebo slovem. Například spojení „*блуждающая звезда*“ bylo nahrazeno slovem „*планета*“, a tak se stalo archaickým. Některé takovéto frazémy se dnes již nepoužívají vůbec a málokdo jim rozumí nebo je vůbec kdy slyšel. Jiné se ještě pořád objevují, téměř každý jim ale rozumí, a pokud se používají, tak s jistým stylistickým záměrem. Řeč díky nim může nabývat patetický a slavnostní charakter.

3) Hovorový charakter mají ty frazémy, které se používají výhradně v mluveném projevu. Na rozdíl od stylisticky neutrálních mají užší oblast použití a vyznačují se tím, že jsou stylisticky zabarvené. Mají mazlivý, ironický, hrubý, pohrdavý, vtipný nebo důvěrný charakter. Tyto frazémy nemusejí mít nutně stylisticky sniženou charakteristiku. Patří sem například frazém „*улыбаться как солнышко*“. Naopak k nižší stylistické vrstvě náleží frazémy hovorové frazémy s hanlivým významem. Mezi ně patří například výraz „*олюх царя небесного*“.

4) Frazémy knižní se, jak již jejich označení vyplývá, používají v knižním projevu řeči. Jejich použití je tedy méně časté než použití frazémů stylisticky neutrálních. Tyto frazémy patří do vysokého stylu, používají se pro navození slavnostnosti, mají charakter patetický či poetický. Setkat se s nimi můžeme v publicistických a vědeckých textech či v dílech umělecké literatury. Mezi tyto frazémy patří například „*быть не от мира сего*“, které je díky slovosledu a zastaralosti komponentů používáno v knižním stylu. Dalším knižním frazémem je také „*Пусть ему земля будет нухом!*“, jenž má jistý patetický, v některých případech i ironický ráz.

1.4.6 Gramatická klasifikace

Existují také gramatické klasifikace frazému. Frazémy můžeme podle jejich struktury dělit na:

1) Větné

Tyto frazémy odpovídají svou strukturou větě, například: „*Разверзлись хляби небесные*“. Tento frazém obsahuje subjekt i predikát a formálně odpovídá větě dvoučlenné. Jejich strukturu a většinou ani gramatické formy nemůžeme nijak měnit.

2) Nevětné

Nevětné frazémy jsou takové, které nemají větnou strukturu, svým významem odpovídají pouze jednotlivým větným členům. Frazém „медовый месяц“ nemá větnou strukturu a ve větě může jako celek tvořit objekt nebo subjekt.

Uvnitř každé této skupiny lze frazémy dělit podrobněji podle jejich vnitřní struktury, tedy podle komponentů jednotlivých frazémů a jejich funkcí v něm.

Komponenty frazémů můžeme klasifikovat podle slovních druhů, k nimž náleží (substantiva, adjektiva, pronomena, numeralia, verba, adverbia, prepozice, konjunkce, partikule, interjekce). Strukturní klasifikací vycházející z gramatické charakteristiky komponentů frazému a jejich příslušnosti ke slovním druhům se zabýváme podrobněji v kapitole *Gramatická struktura*.

Další gramatickou klasifikací je lexikálně-gramatická klasifikace. Týká se nevětných frazémů a vychází ze slovnědruhové příslušnosti hlavního komponentu frazému. Na základě této klasifikace můžeme dělit frazémy na:

- Verbální, jejichž stěžejním komponentem je verbum, které bývá rozvito substantivem nebo pronomem. Substantivum může být bez předložky, například: „звезды считать“, i s ní: „иду по мурь“. Verba zde mohou být rozvita také infinitivem nebo adverbium.
- Nominativní frazémy mohou mít jako stěžejní komponent:
 - a) Substantivum: Tyto frazémy mohou obsahovat další komponenty, například další substantivum: „нун земли“, adjektivum: „красная планета“, pronomeno: „ничейная земля“ a další slovní druhy.
 - b) Adjektivum: Ty mohou jako další komponenty obsahovat substantiva, pronomena, adverbia či infinitiv, například: „царство небесное“.

Méně časté v jazyce jsou nominální frazémy, které se v našem materiálu nevyskytují vůbec. Stěžejním komponentem jsou v nich

- c) Numeralia
- d) Pronomena

- Stejně řídce se v jazyce objevují adverbialní frazémy, jejichž dalším komponentem může být jako závislý člen druhé adverbium nebo substantivum. Tyto frazémy v našem materiálu nenacházíme.

2. Česká frazeologie a její teoretické základy

2.1 Vývoj české frazeologie

Počátky české frazeologie jsou spojovány s J. Jungmannem, který však ve svém Slovníku česko-německém zachytil některé frazémy spíš náhodně, nesystematicky. Ani sbírky J. M. Sychry, J. Šacha a Šebka nebyly ještě frazeologickými příručkami v dnešním pojetí, ale už k nim měly blíže. Ve svých slovnících se zaměřovali spíše na správné užití slov. Velký krok pro naši frazeologii udělal F. L. Čelakovský ve svých dílech *Česká pořekadla a Mudroslovi národu slovanského ve přísloví*. Od té doby byla vydána ještě jedna významná příručka o frazeologii, a to *Lidová rčení*, jejímž autorem byl J. Zaorálek. Frazeologií se v české a slovenské lingvistice zabývali například J. V. Bečka, M. Čechová, R. Blatná, J. Mlacek, J. Skladaná, P. Ďurčo, M. Jankovičová aj. Nejpodrobnější pojednání o frazeologii podal František Čermák. Zasvětil jí mnoho prací a je také autorem v současné době nepoužívanějšího a nejrozsáhlejšího díla věnujícího se české frazeologii: *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*. Ten nejen že zachycuje a popisuje českou frazeologii, ale také uvádí cizojazyčné ekvivalenty těchto frazémů, a díky tomu je také významným zdrojem pro naši práci.

2.2 Předmět frazeologie

František Čermák je lingvistou, který se frazeologií zabývá v českém kontextu nejintenzivněji. Podle něj do oblasti frazeologie patří nejen frazémy vzniklé ze základně obrazného pojmenování, jak se domnívají někteří lingvisté a v užším pojetí tak frazeologii chápou. On sám je toho názoru, že frazémy jsou součástí jazykových stereotypů. Tento stereotyp je „*lexikální kombinace vstupující do textu jako hotová, relativně frekventovaná a známá, resp. tradovaná jednotka, která je ustálená a negenerovatelná, za níž stojí model s podobně malou či (téměř) žádnou produktivností.*“ (Čermák 2007: 24)

Pojmy *frazeologie* nebo *idiomatika* jsou chápány většinou jako synonyma, rozdíl je spatřován v hledisku. Idiomatika klade důraz na stránku významovou a frazeologie na stránku formální. Zabývá se studiem frazémů a idiomů, především víceslovných. Důležitými složkami frazému jsou povaha a sled prvků, počet a funkce a samozřejmě

ustálenost. „Idiom a frazém je jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném.“ (Čermák 2007: 31)

V Příruční mluvnici češtiny, v níž je autorem příslušného oddílu Zdeňka Hladká, najdeme tuto definici frazému: „Frazém je ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek) a jejímž charakteristickým rysem je, že minimálně jeden z jejích komponentů je v dané funkci omezen pouze na tuto kombinaci (popřípadě na několik málo dalších). K typickým, i když ne zcela nutným znakům frazému patří metaforičnost a expresivnost (udělat díru do světa, být v balíku, lézt někomu krkem.) Ve frazémech se často uchovávají lexikální a gramatické archaismy (kout pikle, nemá kouska rozumu). Objevují se v nich také prvky monokolokabilní, tj. takové, které se mimo konkrétní frazém v jazyce nevyskytují (honit bycha, mít pré).“ (Příruční mluvnice: 71)

2.3 Klasifikace české frazeologie

2.3.1 Klasifikace Formálně strukturní

V české frazeologii se upřednostňuje klasifikace formálně strukturní. Na základě této klasifikace dělíme frazémy na lexikální, kolokační, propoziční a polypropoziční, které se dále dělí na monosubjektové a intersubjektové.

1) Kolokační frazém je nejznámější a nejtradičnější typ frazému. Může nahradit jakýkoliv slovní druh. Je to frazém s funkcí nevětné kombinace lexikálních tvarů, sám o sobě netvoří větu. Tvořit ho mohou autosémantika (substantiva, adjektiva, verba a adverbia plus jejich substituty zájmena a číslovky) v různých kombinacích, přičemž na rozdíl od přirozeného jazyka je ve frazémech možné kombinovat všechny možné varianty. Dále ho tvoří synsémantika v úloze komponentů frazému (prepozice, konjunkce, partikule, interjekce) a autosémantika v kombinaci se synsémantikou. Například frazémy „vycházející hvězda“, „putovat za hvězdou“, „ráj na zemi“, „pupek země“.

Zvláštní skupinu tvoří přirovnání. Jde o ustálený a formalizovaný útvar, který se skládá z tzv. referentu (vysvětlovaný výraz), relátoru (obvykle verbum), tertia komparationis

(společný znak), komparátoru (jak/jako) a komparáta (akce, situace). Z přirovnání patří například: „*zářit jako Slunce*“, „*usmívat se jako měsíček na hnoji*“, „*tvářit se jako (černý) mrak*“ a další.

Mezi kolokační frazémy patří dále verbonominální kvazifrazémy a binomiály. Verbonominální kvazifrazémy se skládají z verba a substantiva, kdy je první plně podřízeno druhému. Substantivum zde bývá abstraktní. Například ve spojení „*vyšla hvězda*“, „*hvězda zašla*“, kde „*hvězda*“ spíše než konkrétní denotát označuje vlastnost. Binomiály obsahují dva komponenty jednoho slovního druhu, které mohou mít dokonce stejnou formu. Mohou obsahovat také propria. Mají nominální povahu a k tomu koordinační nebo juxta poziční charakter. Například: „*nebe a dudy*“, „*mezi nebem a zemí*“.

2) Propoziční frazémy neexistují v neutrálním tvaru, nemůžeme je paradigmaticky transformovat. Můžeme je však zjednodušeně rozdělit podle počtu mluvčích zúčastněných v promluvě na:

- Polypropoziční intersubjektové, které se skládají ze dvou výpovědí dvou různých mluvčích. Do této skupiny se řadí pozdravy či přání. V souvislosti s polypropozičními frazémy se také můžeme setkat s pojmem „kulturní idiomy“. Mezi nimi se frazémy s vesmírnými tělesy nevyskytují.

- Frazémy propoziční a polypropoziční monosubjektové, které jsou funkčně větou. Řadíme je do jedné skupiny, protože na rozdíl od výše uvedených polypropozičních intersubjektových mají jen jednoho zúčastněného mluvčího. Propoziční frazémy jsou tvořeny pouze jednou propozicí, zatímco polypropoziční mohou obsahovat dvě nebo více propozic. Není možné v nich slovesa převádět na infinitiv a není možné je transformovat. Subjekt v těchto frazémeh je pevný a jediný. Této skupině- až na přísloví, která do ní patří,-nevěnovala věda dříve dostatečnou pozornost.

Základní strukturu těchto frazémů tvoří substantivum a verbum (např. „*Hvězda vyšla*“).

Vyznačují se také typickou intonací- koncovou kadencí. Jejich sémantika je také

specifická. Mohou označovat lidské projevy, aktivity, postoje, situace („*Zem ho páli pod nohama*“), lidské fyzické stavy, předměty a věci, obecné pojmy a situace v oblasti času, zvyků a zákona („*Bylo psáno ve hvězdách*“), vnější přírodu včetně počasí („*Svítili slunce na Hromnice, hojnost žita i pšenice*“).

K tradičním propozičním větným frazémům patří přísloví, například: „*Kam nechodí slunce, tam chodí lékař.*“ „*Manželství bez dětí - den bez sluníčka.*“ Sémanticky se vyznačují hlavně jistou gnómičnou platností. Přísloví jsou metaforické i nmetaforické frazémy s didaktickou funkcí.

Své místo zde mají také pranostiky, které jsou svým způsobem druhem přísloví. Dá se říci, že jsou meteorologickým příslovím, frazémem, který popisuje souvislost mezi roční dobou, měsícem v roce a počasím a často také nějakou venkovskou polní prací či jinou takovou činností, kterou by mohlo počasí ovlivňovat, například: „*Od svatého Bartoloměje slunce již tolik nehřeje*“, „*Svatý Václav v slunci září, sklizeň řípy se vydaří*“.

Propoziční frazémy se v závislosti na své pragmatické funkci dělí na několik tříd:

- Fakultativní třída frazémů, v nichž se mluvčí vztahuje nebo zavazuje k pravdivosti své výpovědi. Patří sem sdělování informací jakéhokoliv druhu, například toho, že někomu „*hvězdy daly do vínku*“.
- Voluntativní třída, jejímiž frazémy se mluvčí snaží příjemce přimět k nějaké činnosti. Za příklad v této skupině lze považovat frazém: „*At' do mě hrom uhodí!*“
- Expresivní třída, kam patří takové frazémy, jimiž mluvčí sděluje svoje zaujetí situací. Patří sem díky, omluva, vyjádření sympatií, příkladem je spojení: „*To je nad slunce jasné!*“
- Emocionální třída frazémů, což jsou takové frazémy, jimiž mluvčí sděluje své emocionální rozpoložení. Patří sem nejen chvála, spokojenost, ale také nadávky, lítost a podobně. Pohrdání nebo, dá se říci, také nadávku vyjadřuje frazém „*bejt vychcanej jako mraky*“.

– Do deklarativní třídy patří takové frazémy, jimiž mluvčí chce konstatovat, deklarovat nějakou situaci nebo stav. Mezi frazémy deklarativní třídy patří „*Budiž mu země lehká!*“.

3) František Čermák vyčleňuje ještě třetí skupinu frazémů, a to tzv. lexikální frazémy.

Za lexikální frazém považuje jednoslovný lexém, jehož komponenty se pohybují ve slovotvorné rovině (kompozice, derivace). O frazeologii se nejčastěji uvažuje v rovině kolokační a propoziční, lexikální idiomy jsou víceméně ignorovány. Stejně tak, se my v naší práci touto skupinou nebudeme podrobněji zabývat.

2.3.2 Klasifikace podle gramatických vlastností komponentů

Česká frazeologie se též zabývá dělením podle obsahujících komponentů a jejich gramatických vlastností do pěti základních skupin:

1) Gramatické (víceslovné prepozice, konjunkce, partikule, pronomena, adverbia, numeralia), kam jako nejčastější patří víceslovné předložky ve funkci frazémů. Nejsou zcela frazémy, mají s nimi společnou především omezenou kolokabilitu komponentů, funkci a význam. Proto je řadíme k tak zvaným kvazifrazémům. Tato skupina se ale skupiny frazémů, kterou my sledujeme, netýká.

2) Nominální frazémy mají nominativní, pojmenovávací funkci. V textu jsou ekvivalenty substantiv a můžou mít všechny jejich funkce. Komponenty mohou být všechny slovní druhy kromě interjekcí a verb, dominantními jsou však zpravidla substantiva či adjektiva, ostatní slovní druhy jsou řídké. Hlavní roli zde hrají substantiva a adjektiva, ostatní se vyskytují již méně. Např.: „*místo na slunci*“, „*Davidova hvězda*“, „*pupek země*“ a další.

3) Verbální frazémy poznáme tak, že fungují ve větě jako predikát. Tomuto predikátu jsou přiřazeny aktanty, především subjekt a objekt. Nejčastěji se v těchto spojeních objevují slovesa být, mít, dělat: „*Bylo psáno ve hvězdách*“, „*To je nad slunce jasné*“, ale najdeme v nich také jiná verba: „*Zem/Země ho pálí pod nohama*.“;

„Nejraději by se do země propadl“; „Vyhladit z povrchu země“; „Stát nohama pevně na zemi“ a další.

4) Modifikační frazémy mají funkci nominativní i modifikační, to znamená, že upravují či doplňují význam. Od nominálních frazémů se liší právě touto modifikační funkcí. Tyto frazémy zprostředkovávají názvy kvalit, různé vztahy, podmínky. Významově upravují frazémy, které jsou funkčními ekvivalenty adjektiv nebo celých propozic. Obsahují především abstraktní substantiva a adjektiva či adverbia, která tato substantiva modifikují. Mezi modifikační frazémy patří vyjádření jako „nej pod sluncem“, „hvězda první velikosti“.

5) Přirovnání jsou i v tomto členění vydělována jako zvláštní skupina. To díky jejich specifické struktuře mají téměř v každém dělení speciální místo. (viz výše)

2.3.3 Klasifikace podle vztahu k větě

Dalším dělením, s nimž se v české frazeologii setkáme, je dělení na frazémy větné, nevětné a přirovnání, která stojí na pomezí těchto dvou skupin.

1) Frazémy nevětné jsou takové, které samy o sobě nejsou větou, ale zapojují se do ní až v konkrétním kontextu. Tyto frazémy mohou být právě podle tohoto kontextu gramaticky upraveny, například mění se pád jména, osoba slovesa a podobně. Rozdělují se podle nejčastějších typů na frazémy s funkcí slovesnou, což jsou ty, které obsahují verbum: „pracovat od slunka do slunka“, „sahat ke hvězdám“, „mít hvězdičky před očima“, a na frazémy s funkcí nominativu. V tomto případě jde o frazémy skládající se z adjektiva a substantiva nebo ze dvou substantiv, kdy jedno je ve funkci neshodného atributu „průtrž mračen“ či „země nikoho“. Nezanedbatelné množství nevětných frazémů patří mezi frazémy vzniklé ze substantiva a adjektiva či několika substantiv v jiném pádě než nominativu s funkcí adverbialní „na konci světa“, „městu a světu“ a podobně. Posledním typem nevětných frazémů jsou frazémy z neautosémantických komponentů, tj. takové, které se skládají z předložek, spojek nebo částic.

2) Ustálená přirovnání bývají někdy přiřazována k nevětným frazémům. Ta totiž sice větnou strukturu naznačují, ale stejně jako slovesné frazémy obsazují některé pozice až v kontextu (viz výše).

3) Frazémy větné jsou takové, které samy o sobě fungují jako věta či souvětí. Mohou být verbální tedy takové, které obsahují verbum, nebo neverbální, což jsou ty, v nichž verbum chybí. Frazémy větné se zapojují do kontextu jako celek, v konkrétním použití k jejich modifikaci nedochází. Do této skupiny náleží pořekadla, pranostiky, přísloví a okřídlená slova. Patří sem například frazém: „*Hvězdy mu daly do vínku.*“

2.3.4 Frazémy původní a cizího původu

I v české frazeologii můžeme jednotky rozdělit na cizí a původní. Původní frazémy jsou takové, které vznikly v dané zemi, v daném jazyce na základě určitého kulturního zázemí národa, a právě toto kulturní zázemí odrážejí. Tato přísloví nemívají zpravidla v jiných jazycích odpovídající variantu, protože obsahují něco z typických reálií dané země. Například v ruštině frazeologická jednotka „*сиять как начищенный самовар*“ obsahuje klasickou ruskou reálii- samovar, což je nádoba, ve které se v Rusku a rusky mluvících zemích s ním spřízněných dělal tradiční ruský černý čaj. U nás se samovary nepoužívají, a pokud se s ním setkáme, pak spíše jako se suvenýrem z Ruska Proto se u nás toto rčení nepoužívá, Říkáme například: „*září jako slunce*“, „*jako měsíc v úplňku*“.

Mezi frazémy cizího původu patří také frazémy biblické, které jsou společné většině evropských národů, tedy i českému a ruskému. Jsou to frazémy typu: „*někdo má na zemi očištec*“, „*zem zaslíbená*“, „*být v sedmém nebi*“ a podobně.

3. Gramatická struktura frazémů s vesmírným komponentem:

Frazémy můžeme v českém a stejně tak v ruském jazyce podle jejich gramatické struktury rozdělit na frazémy větné a nevětné a dál uvnitř každé této skupiny podrobněji podle komponentů jednotlivých frazémů a jejich funkcí v něm. My v našem rozdělení frazémů podle jejich gramatické struktury a při srovnání česko-ruských frazeologických struktur vycházíme z klasifikace Šanského, kterou jsme doplnili. (Шанский: 1985, 99-122)

3.1 Větné frazémy

Větné frazémy mají stavbu rovnocennou větné struktuře. Obsahují predikát a obvykle ještě další členy. Vztahy uvnitř těchto frazémů fungují jako vztahy větné.

1) Všechny frazémy, které mají větnou strukturu, nemusí skutečně fungovat jako celé propozice, některé nejsou samostatnou významovou jednotkou. Jsou to frazeologické jednotky, které pojmenovávají a popisují jen nějaké jevy skutečnosti, mají vlastně funkci jednoho větného členu (subjektu, predikátu, atributu, adverbiale) stejně jako frazémy nevětné.

K nominativním frazémům náleží frazémy, které jsou významově synonymní slovu. Dá se říci, že jsou to obrazné ekvivalenty slov.

- Z ruských frazémů sem patří „Аж небу жарко“, který můžeme nahradit adverbium „интенсивно“, například ve větě: „Они спорили аж небу жарко“ s významem „Они спорили очень интенсивно“.

- Tyto frazeologické konstrukce existují také v češtině. Frazém „Nejraději by se do země propadl“, můžeme nahradit verbem „stydět se“, například v kontextu: „V tu chvíli by se můj bratr nejraději do země propadl“, který můžeme nahradit větou „V tu chvíli se můj bratr velmi styděl.“

2) Druhou podskupinu tvoří frazeologické obraty, které fungují jako komunikační jednotky sdělující celou informaci. Fungují samostatně jako věta nebo jako součást souvětí.

Jsou to jednak frazémy z běžné hovorové komunikace neobsahující žádná ponaučení, jejich obsah je vždy spjat s řečovou situací, vyjadřují komentář, průpovídku k situaci.

- Příkladem takovýchto frazémů v ruštině je: „*Готов сквозь землю провалиться*“, který použijeme tehdy, když se nějaký člověk stydí a chce se ztratit z očí ostatním. Frazém „*Земля горит под ногами/из-под ног*“ komentuje situaci, kdy je člověk nestálý a neschopný vydržet na jednom místě. Frazémem „*На мору и смерть красна*“ je možné okomentovat takovou situaci, když člověk nějaký špatný nebo nepříjemný čin udělá veřejně před očima dalších lidí, a díky tomu se tento skutek nezdá být tak špatným. Dalšími větnými frazémy, které fungují samostatně a vztahují se k různým komunikačním situacím, jsou „*Нусть ему земля будет пухом*“, „*Мир тесен*“, „*Разрази меня силы небесны!*“ či „*Разверзлись хляби небесные*“, „*Взошла звезда(славы)*“, „*(Чья)звезда зашла/закатилась/погасла*“, „*Землю роет*“, „*Упаси царица небесная*“.

- Mezi českými frazémy najdeme také představitele této struktury, například ekvivalentními frazémy se stejnou strukturou v češtině jsou: „*Nejraději by se do země propadl*“ nebo „*Zem ho páli pod nohama*“, „*Budiž mu země lehká*“, „*Svět je malý*“. Dalšími frazémy s touto strukturou jsou „*Hvězdy mu daly do vínku*“, který komentuje situaci, když je člověk obdařen výjimečnými schopnostmi, frazém „*Bylo psáno ve hvězdách*“, který se vztahuje na situaci, jež je pro někoho osudová. Frazém „*To je ještě ve hvězdách*“ se vztahuje k nejasným budoucím událostem. Dál sem patří také frazémy: „*Vyšla Hvězda*“, „*Hvězda zašla*“.

3) Řazeny jsou sem také frazémy aforistického rázu vyjadřující mravní poučení či lidovou moudrost.

- Jsou to nejčastěji přísloví nebo okřídlená slova: „*Лучше синица в руках, чем журавль в небе*“, „*Где редко бывает солнце, там часто бывает врач*“.

- Z českých frazémů například přísloví „*Kam nechodí slunce, tam chodí lékař*“, „*Manželství bez dětí - den bez sluníčka*“.

4) Mezi větné frazémy patří také přirovnání, která tvoří sami o sobě samostatnou komunikační jednotku a sdělují celou informaci.

- Struktura ruských větných přirovnání vypadá takto: substantivum nebo častěji pronomeno v roli subjektu, verbum, konjunkce „как“ nebo „будто“ a následuje substantivum, adjektivum nebo celá další větná konstrukce: „Он бежит *будто под ним земля горит*“.

- Struktura českých větných přirovnání je substantivum/pronomeno v roli subjektu+ verbum v roli predikátu+ konjunkce „jako“ +další substantivum, adjektivum, či substantivum rozvíté adjektivem: „*Měsíc svítí jako rybí oko*“, „*Obloha je jako vymetená*“. Tato struktura může fungovat i v bezsubjektové konstrukci: „*Je jich tam jako mraků*“, „*Je tu/tam jako v nebi*“.

3.2 Nevětné frazémy

Nevětné frazémy, které odpovídají struktuře běžného slovního spojení, jsou velmi častým druhem frazému. Obvykle odpovídají jednomu větnému členu, kterým je možné je zaměnit.

3.2.1 Verbální frazémy

Jejich stěžejním komponentem je verbum a bývá rozvíto substantivem nebo pronomenem.

1) V + S

Frazémy s touto strukturou jsou gramaticky frazémy verbálními. Jejich stěžejním komponentem je verbum a substantivum je rozvíjejícím členem. Substantivum může být ve všech pádech, nejčastějším pádem objektu ve však akuzativ.

- Tato strukturní skupina frazémů je v ruštině nejčetnější. Slovosled ve všech těchto frazémech není striktně stejný, ale většinou verbum vystupuje v prepozici. Existují i výjimky, kde je tomu naopak, např.: „*Землю от пожара уберечь*“.

Sémantický vztah komponentů těchto frazémů může být trojí:

a) Oba komponenty- verbum a substantivum- jsou si rovnocenné, oba nesou lexikální význam, který je pro frazém stejně důležitý: „*Небо коптить*“, „*хватать звезды с неба*“.

b) Sémantický základ frazému tvoří verbum, substantivum má funkci expresivní či jakousi doplňující, modifikační, např.: „*превознести до небес*“, „*витать в облаках*“. Tento vztah najdeme většinou mezi komponenty frazeologických celků.

Většina těchto frazémů může měnit gramatické tvary komponentů: „*превознес меня до небес*“, „*ты витаешь в облаках*“.

c) Sémantický základ frazémů tohoto typu tvoří substantivum, verbum má funkci především gramatickou. Frazémy z těchto dvou skupin jsou buď frazeologické srostlice, nebo frazeologické jednotky „*попадать на седьмое небо*“.

Frazémy této struktury mohou obsahovat verbum se substantivem v objektu bez předložky „*предавать/передать земле*“, „*звезды считать*“, „*мерить/мерять землю*“, „*небо коптить*“.

Objekt s předložkou je ve frazémech „*сровнять/сравнить с землей*“, „*(пре)вознести/возносить до небес*“, „*витать в облаках*“, „*вопить к небу*“, „*доставать/достать из-под земли*“, „*идти по миру*“, „*ложится в землю*“, „*парить в облаках*“, „*сажать/посадить на землю*“, „*чуть от земли видать*“.

Dále sem patří frazémy, kde je substantivum rozvíjeno adjektivem nebo pronomem: V + Adj/Pron + S „*питаться манной небесной*“, „*родиться под счастливой звездой*“, „*идти за своей звездой*“, „*полагаться/положиться на свою счастливую звезду*“, „*попадать на седьмое небо*“.

Substantivum v tomto spojení může být rozvíjeno dalším substantivem v roli neshodného atributu: „*степеть с лица земли*“ a verbum může být rozvíjeno dalším substantivem v roli adverbiale, nejčastěji je to adverbiale loci nebo modi „*хватать звезды с неба*“, „*снять луну с неба*“, „*зарыть(зарывать) талант в землю*“, „*терять землю из-под ног/под ногами*“, „*земля уходит из-под ног*“, „*достать звезду с неба*“, „*землю от пожара уберечь*“, „*попадать пальцем в небо*“, „*падать/упасть с неба на землю*“.

- České frazémy se strukturou V+ S lze stejně rozdělit podle poměru mezi jejich komponenty.
 - a) Frazémy, ve kterých jsou si jejich komponenty sémanticky rovnocenné a ani jeden z nich není postradatelný „*srovnat (něco) se zemí*“, „*sahat ke hvězdám*“ a další.
 - b) Frazémy, ve kterých je nosným komponentem verbum, jsou například: „*pochovat do země*“, „*vychválit do nebes*“, „*stát nohama pevně na zemi*“. Sama verba „*pochovat*“ nebo „*vychválit*“ nesou hlavní význam a substantiva je pouze doplňují, jejich význam se se substantivem příliš nemění.
 - c) Frazémy, ve kterých hlavní roli hrají substantiva (plus slova, která je rozvíjí) a verba mají pouze modifikační význam „*mít hvězdičky před očima*“, „*být v sedmém nebi*“, v nichž substantiva jsou ze sémantického hlediska základem celého spojení.

Tato struktura může být: verbum a substantivum ve funkci objektu bez přeložky, místo substantiva zde může být substantivizované adjektivum, tato struktura je ve frazému „*vidět všechny svaté*“ rozvíta pronomem.

Substantivum ve funkci objektu s předložkou je ve frazémeh „*putovat za hvězdou*“, „*srovnat (něco) se zemí*“, „*vychválit do nebes*“, „*pochovat do země*“, „*sahat ke hvězdám*“, „*pracovat od slunka do slunka*“, „*stát (nohama) na zemi*“, „*držet se při zemi*“.

Substantivum v těchto frazémeh může být rozvíto adjektivem V + Adj + S: „*narodit se na šťastné hvězdě/planetě*“, „*spoléhat na svou dobrou/šťastnou hvězdu*“, „*být v sedmém nebi*“, „*dopadnout na tvrdou zem*“.

Toto substantivum bývá také rozvíto dalším substantivem ve funkci adverbiale: V + S + S: „*vidět dva sáhy pod zem*“, „*snést hvězdy z nebe*“, „*mít hvězdičky před očima*“, „*mít hlavu v oblacích*“, „*mít na zemi očistec*“, nebo substantivem ve funkci neshodného atributu „*chodit/létat s hlavou v oblacích/ve hvězdách*“, „*smést/vyhladit z povrchu země*“.

2) Konstrukce s konjunkcí „jako“ (přírovnání)

Přirovnání mají svoji specifickou strukturu. Viz Kapitola Teoretické základy. Základ přirovnání tedy tvoří spojka „jako“, tak zvaný komparátor. Dále může být struktura přirovnání různá.

a) Nejčastější typ přirovnání v obou jazycích tvoří: verbum + komparátor jako+ substantivum, jež může být dále rozvíjeno adjektivem. Většinou přímo v tomto pořadí.

- Z ruských frazémů mají tuto strukturu: „*блестеть как солнце*“, „*улыбаться как солнышко*“, „*жить как птица небесная*“, „*сиять как звезда во мраке ночи*“, „*сиять как (полная) луна*“, „*засиять как звезда*“, „*промчатся как метеор*“, „*стоять как вкопанный*“.

- Mezi českými frazémy jsou to např.: „*zářit jako slunce*“, „*zazářit jako meteor/raketa*“, „*být jako z jiného světa*“, „*usmívat se jako sluníčko*“, „*zářit jako měsíc (měsíček v úplňku)*“, „*mít tváře jako měsíc (měsíček) v úplňku*“, „*žít si jako v nebi*“, „*tvářit se jako (černý) mrak*“, „*být jako ve hvězdách*“, „*být jako zaražený do země*“, „*bejt vychcanej jako mraky*“, „*mít oči jako studánky*“, „*letět jako namydlený blesk*“.

b) Dalším typem přirovnání je struktura s kondicionálem.

V ruštině se tento typ nevyskytuje. Pro češtinu je naopak příznačným. Struktura těchto frazémů je takováto: komparátor „jako“+ verbum v určitém slovesném tvaru, v kondicionálu+ substantivum (či pronomeno), popř. několik substantiv nejčastěji ve funkci adverbiale loci, ale i dalších větných členů, např. objektu.

Do této skupiny patří přirovnání: „*jako by spadl z Měsíce (z Marsu)*“, „*jako by ze země vyrostl*“, „*jako by pod ním zem hořela*“, „*jako by se do země propadl*“, „*jako by spadl z nebe*“.

c) Gramatická struktura v ruštině odpovídající předchozí české struktuře vypadá velmi podobně, ale není vyjádřena kondicionálem: „*как с луны свалился*“, „*как с неба свалился*“, „*как (словно) сквозь землю провалился*“, „*как сквозь землю провалился*“, „*как (будто, словно, точно) из-под (из) земли вырастать (вырасти)*“.

U tohoto typu frazémů se ještě často objevuje adverbium „только“: „*как земля только носит*“, „*как только земля терпим*“.

3.2.2 Nominální frazémy

1) Substantivní frazémy

Tyto frazémy mohou obsahovat další komponenty, a to například další substantivum.: „*нун земли*“, adjektivum: „*красная планета*“, pronomeno: „*ничейная земля*“ a další slovní druhy.

Základní nejčastější struktury nominálních frazémů s gramaticky stěžejním komponentem substantivem jsou:

○ Adjnom + Snom

Jsou to frazémy nominální, stěžejním komponentem je substantivum a adjektivum zde vystupuje jako na něm závislé a rozvíjející ho.

- Sémantický význam těchto dvou komponentů může být rovnocenný, kdy jsou oba komponenty stejně důležité, ani jeden z nich nemůže být vypuštěn: „*медовый месяц*“, „*манна небесная*“, „*голубая планета*“, „*красная планета*“, „*царствие небесное*“, „*звездная болезнь*“, „*звездный час*“, „*обетованная земля*“, „*солнечные пятны*“, „*небесное воинство*“, „*ничейная земля*“, „*рай земной*“.

V druhém případě hlavní roli hraje substantivum, adjektivum v tomto vztahu má jen doplňující, často expresivní funkci. Například: „*восходящая звезда*“, „*путевая звезда*“. Většinou je v těchto spojeních pořádek slov takový, že adjektivum stojí před substantivem, což je pro oba jazyky příznačné. Protože se ale pohybujeme ve frazeologii, kde zcela neplatí všechna gramatická pravidla současného jazyka, objevuje se také častěji než v běžném jazyce obrácený pořádek slov, který má tak trochu poetický charakter. Tento obrácený pořádek najdeme v ruštině i češtině, může se také v jednom jazyce vyskytovat u frazému, který má v druhém jazyce slovosled opačný. Například spojení „*рай земной*“, které se do češtiny překládá jako „*zemský ráj*“, či „*обетованная земля*“, jež zní v češtině „*země zaslíbená*“.

- Frazémy představující tento strukturní typ v českém jazyce jsou většinou ekvivalentní s frazémy ruskými majícími stejnou strukturu: „*мана небеска*“, „*modrá planeta*“, „*rudá planeta*“, „*nebeské vojsko*“, „*království nebeské*“, „*Davidova (židovská, žlutá) hvězda*“. Patří sem také výraz „*uherský měsíc/rok*“, které ale v ruštině odpovídající frazém nemá. Tyto frazémy mají také rovnocenný vztah komponentů.

Naopak pokud vypustíme adjektivum ve frazéměch jako „*vycházející hvězda*“, „*vůdčí hvězda*“, zůstane nám pojem „*hvězda*“, který v obou případech znamená něco, co září, co vyniká mezi ostatními a přídavné jméno význam jen modifikuje, nemění jeho celkový smysl. Proto je jeden z komponentů sémanticky důležitější. Stejně je tomu u frazému „*hvězdné manýry*“, kdy slovo manýry už samo o sobě znamená zbytečné výmysly, nadstandardní požadavky, které jsou typické pro hvězdy.

○ Snom + Sgen

I tento strukturní typ frazémů se vyskytuje v obou jazycích, v češtině i v ruštině. Substantivum v nominativu je vždy v prepozici a substantivum v genitivu v postpozici. Tento typ patří k produktivním, stále ještě vznikají frazémy s touto strukturou. Komponenty tohoto typu frazémů jsou si sémanticky rovné. Oba komponenty jsou jmenné, patří tedy mezi frazémy nominální.

- Patří sem spojení „*нун земли*“, „*конитель неба*“, „*звезда Давида*“. Tato struktura může být rozvíta adjektivy nebo numeralii: „*Страна Восходящего солнца*“, „*страны третьего мира*“, „*олух царя небесного*“,
- Spojení tohoto typu se v češtině neobjevují tak často jako v ruštině, protože podstatné jméno v genitivu se často v českém jazyce vyjadřuje pomocí posesivního adjektiva, např. „*Davidova hvězda*“ místo „*звезда Давида*“. Patří sem ale frazémy „*pupek země*“, „*průtrž mračen*“, dále frazém, kde substantivum v nominativu místo substantiva v genitivu rozvíjí pronomeno v genitivu: „*země nikoho*“.

Tato gramatická struktura může být i v češtině dále rozvinuta ještě adjektivy nebo numeralii, rozvíjejícími substantivum v genitivu: „*Země tisíce jezer*“, „*Země třetího světa*“, „*hvězda první velikosti*“.

○ Prep + Slok/Sak + Sgen

Jejich stěžejním komponentem je substantivum, jsou tedy frazémy nominálními. Jejich komponenty, tedy substantiva, která je tvoří, v těchto frazéměch mohou v některých případech dokonce měnit svůj tvar:

- V ruském frazému „*на краю земли*“ můžeme z lokálu a otázky „kde“ vytvořit akuzativ otázkou „kam“. A tím vznikne spojení „*на краю земли*“. Struktura je téměř vždy stejná, a to: přeložka, substantivum a substantivum v genitivu.
- Mezi českými frazémy se také objevuje tato gramatická struktura, například „*na konci světa*“, ve kterém také můžeme gramatické kategorie měnit a vznikne tak výraz: „*na konec světa*“. Stejně jako v ruštině tedy můžeme ze substantiva v lokálu vytvořit akuzativ

○ Snom + prep+ Slok/Sinstr

Tento model představuje frazémy, jež se skládají ze dvou substantiv, přičemž jedno z nich je v nominativu a to druhé, které je rozvíjí, je v předložkovém pádě, obvykle v lokálu nebo také často v instrumentálu.

- Mezi ruskými frazémy v lokálu najdeme substantiva například ve frazému: „*журавль в небе*“. Rozvíjející komponent zůstává stále stejný a nemění se, rozvíjený komponent může svou gramatickou formu měnit. Tento rozvíjený komponent bývá zpravidla v prepozici a rozvíjející naopak v postpozici. Existují i výjimky, ale s těmi se nesetkáváme příliš často. Patří sem také frazémy, ve kterých je substantivum v předložkovém pádě rozvíto atributem, ať už shodným či neshodným. Tento typ frazémů ale není stále tak produktivní jako typ předchozí. Mezi tyto frazémy patří také spojení: „*небо в алмазах*“ či „*место под солнцем*“.
- Některé frazémy mají stejnou strukturu i v českém jazyce, nejčastějším pádem je také lokál. Díky tomu, že čeština s ruštinou se často liší vazbami, není tomu jinak ani ve frazeologii. A i když je struktura v podstatě stejná, liší se v některých ekvivalentních frazémech předložka a tím i pád, například: „*Místo na slunci*“ (oproti ruskému „*Место под солнцем*“). Další příklad frazému z této skupiny je „*ráj na zemi*“.

○ Prep + Sgen/ak/lok/instr

Pokud bychom přijali široké pojetí frazeologie, mohli bychom za frazémy považovat také spojení prepozice a substantiva. Tyto frazémy jsou ze všech „nejskromnější“. Mívají větň-členskou platnost adverbiale loci nebo temporis. Substantivum v nich je v předložkovém pádě, kterým může být genitiv, akuzativ, lokál či instrumentál.

- Mezi frazémy této skupiny patří spojení typu: „*под луной*“, „*до солнца*“.
- K českým frazémům se strukturou prepozice+substantivum patří například: „*nej)pod sluncem*“, „*do slunce*“.

○ Prep + Adj +Slok/gen/instr

Tyto frazémy mají ustálený slovosled: prepozice, po ní následuje adjektivum a posledním komponentem je substantivum. Adjektivum a substantivum jsou zde v předložkovém pádě, kterým bývá nejčastěji lokál genitiv či instrumentál. Tvar substantiva ani adjektiva se nemění, není možná je dále skloňovat. Tento typ patří k méně produktivním, i když některé z těchto frazémů vznikly v nedávné době.

- K tomuto typu patří frazémy jako „*под открытым небом*“. Dále sem řadíme frazémy, kde místo adjektiva vystupují pronomena nebo numeralia. Je to např. ruský frazém: „*за тридевять земель*“ nebo „*на седьмом небе*“.
- Mezi českými frazémy se tato struktura vyskytuje také: „*pod širým nebem*“, místo adjektiva můžou i v českých frazémech vystupovat numeralia: „*v sedmém nebi*“.

○ Konstrukce s parataktickými konjunkcemi

Takovouto strukturu má mnoho frazémů. Mohou obsahovat jakýkoliv slovní druh, ale tyto komponenty musí být stejným slovním druhem. Vystupují ve stejné větné funkci a jsou spojené parataktickými konjunkcemi, tedy spojují výrazy syntakticky souřadné. Nejčastěji jsou těmito komponenty substantiva, tudíž jsou to frazémy nominální.

- V ruských frazémech tohoto typu se nejčastěji setkáváme s konjunkcí „*и*“. Slovosled v těchto frazémech je ustálený, nemůžeme komponenty libovolně přesouvat. Z frazému „*зороды и мурь*“ nemůžeme udělat „*мурь и зороды*“, protože by ztratil svůj význam. Komponenty těchto frazémů mají mezi sebou většinou synonymní nebo antonymní vztah. S protikladným významem se například setkáváme ve frazému „*между небом и землей*“.
- České frazémy obvykle spojuje konjunkce „*a*“. Stejně jako v ruštině v nich není možné měnit slovosled. Frazémy „*mezi nebem a zemí*“, „*městu a světu*“ by po změně slovosledu ztratily svůj smysl.

○ Konstrukce se zápořem

Tyto frazémy mají ustálený pořádek a komponenty jsou si rovnocenné.

V ruštině se tyto struktury mezi frazémy vyskytují hojněji „*не близкий свет*“, „*не от мира сего*“.

České konstrukce se zápořem „ne“ nebo „ani“ se ve frazeologii vyskytují (např.: „*Ani ryba ani rak*“ atd.), ale v námi popisovaném materiálu se žádné takové frazémy neobjevují.

○ Konstrukce s konjunkcí „jako“ (přirovnání)

Díky tomu, že přirovnání jsou jedním z nejčastějších typů frazémů, vyskytuje se mezi nimi i nominální typ frazémů.

Tato nevětná přirovnání neobsahují verbum a ve větě fungují většinou jako adverbialní modí. Najdeme je opět v obou jazycích.

- Ruská přirovnání tohoto typu obsahují první komponent konjunkci „как“ a substantivum/substantiva, která také často bývají rozvíta adjektivem nebo dalším substantivem „*как небо и земля/небо от земли*“, „*как мантина небесная*“, „*как (будто, словно, точно) гром среди ясного неба*“, „*как лунатик*“.

- V češtině mají strukturu konjunkce „jako“ + substantivum, popř. několik substantiv, která mohou být taktéž dále rozvíta, frazémy jako např.: „*Jako blesk z čistého nebe*“, „*Jako nebe a dudy*“.

2) Adjektivní frazémy

Tyto frazémy mohou jako další komponenty kromě adjektiva obsahovat substantiva, pronomena, adverbia či infinitiv. Konstrukce nominálních frazémů s adjektivem jako gramaticky stěžejním komponentem, které se ve frazeologii nejčastěji objevují, jsou:

○ Konstrukce s konjunkcí „jako“ (přirovnání)

Tento model přirovnání, vyskytující se v obou jazycích, můžeme považovat za klasický a velmi rozšířený mezi přirovnáními.

- Tyto frazémy obsahují kromě adjektiva konjunkci „как“ a substantivum. Mohou měnit gramatické formy (rod a číslo). Například ve frazému „*старый как мир*“ můžeme změnit tvary adjektiva na „*старое*“, „*старая*“, „*старые*“ v závislosti na rodu a čísle slova, které toto přirovnání rozvíjí. Dále například: „*голубой как небо*“, „*как лунь седой (белый)*“, „*старый как мир*“. K adjektivu u této struktury může být připojeno i substantivum: „*глаза прозрачные как небо*“.
- Česká přirovnání adjektivní mají kromě adjektiva mezi svými komponenty konjunkci „jako“ nebo „jak“ a substantivum. Komponent „jak“ bývá uprostřed mezi dvěma částmi, které srovnáváme: „*modré jako nebe*“.

4. Stylistická klasifikace frazémů s vesmírným komponentem

Podstatou frazémů je metaforičnost, obraznost, frazémy jsou tedy samy o sobě většinou příznakové a expresivní. Proto i text, ve kterém jsou použity, bývá obvykle příznakový. Většina frazémů patří k hovorovému (z hlediska funkčních stylů k prostě sdělovacímu) stylu.

Frazémy můžeme s ohledem na jejich stylistickou funkci klasifikovat jako celek, či můžeme sledovat jejich jednotlivé komponenty a zkoumat jejich stylistickou příslušnost. My vycházíme z první klasifikace, ale v rámci této klasifikace si také všímáme lexikálních zvláštností komponentů, které často vedou právě k přiřazení celého frazému ke konkrétní vrstvě lexiky. Příklady použití frazémů čerpáme od rodilých mluvčích, z literatury a internetu. Stylistickou charakteristiku jednotlivých frazémů uvádějí některé frazeologické slovníky, například „Фразеологической словарь русского языка“ (Молотков).

Také nás zajímá, ve kterém funkčním stylu je možné tyto frazémy použít.

Funkční styly jsou objektivní styly, pro něž je kritériem vymezení komunikační funkce, které slouží. Pro každý z těchto stylů je typická určitá slovní zásoba. Počet těchto stylů se liší v různých stylistikách, my však vycházíme z jejich zjednodušeného základního dělení (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 450), které je rozděluje na:

1) Styl umělecký

Vyznačuje se estetickou funkcí, jejímž cílem je vyvolat nějaký citový prožitek. Tento je typický pro texty krásné literatury, prózu i poezii. Stejně jako ke všem ostatním patří i k němu lexika neutrální, bezpříznaková. Dále se zde objevují výrazy knižní, někdy i archaické, a to většinou cíleně se záměrem navodit dojem archaičnosti celého textu.

2) Styl odborný

Jeho funkce je odborně-sdělovací, klade důraz na odbornost, věcnost a objektivnost. Vzhledem k tomu, že jednou ze základních vlastností frazémů je jejich metaforičnost a přenesený význam, v tomto se stylu frazémy neobjevují. Tomto stylu je blízký a někdy se s ním prolíná styl administrativní.

3) Publicistický styl

Cílem textů, patřících k tomuto stylu, je informovat a přesvědčit o své myšlence. Z tohoto stylu se někdy vyděluje styl řečnický. Cílem textu je často manipulovat, k čemuž je velmi výhodně použít výrazy s přeneseným, nepřímým významem. Frazémy se tedy v tomto stylu objevují často.

4) Prostě sdělovací styl (Konverzační styl)

Funkce tohoto stylu je komunikační. Cílem textů je dorozumět se a komunikovat.

4.1. Stylisticky nepříznačné frazémy (stylisticky neutrální frazémy)

Jsou takové frazémy, které můžeme použít ve všech oblastech jazyka, nejsou stylisticky zabarvené, příznačné. Stylisticky neutrálních frazémů je v jazyce naprostá většina. Můžeme se s nimi setkat v jakémkoli funkčním stylu a projevu.

- Ruské frazémy

Například sem můžeme zařadit frazém „*Он старей как мир*“. Setkáme se s ním jak v odborném stylu, např. na stránkách o stavitelství „*Сруб - старей как мир, но безупречный и самодостаточный*“¹⁾, také ho najdeme například v prostě sdělovacím stylu, na internetové poradně o zdraví v příspěvku jedné ze čtenářek: „*Старей как мир способ против насморка - соляной раствор*“²⁾

- České frazémy

České frazémy stylisticky neutrální jsou stejně jako v ruštině nejčastější. Patří sem např. frazém: „*na konci světa*“, o čemž svědčí už to, že tento frazém se objevuje velmi často v názvech různých míst, ať to je: *Hospoda Na konci světa*, *Ranč Na konci světa*, název filmu, chovatelská stanice a mnoho dalších. Často se tento frazém objevuje také v beletrii, a to především v pohádkách: „*Přiběhla královna a ptala se: „Copak se děje, milované dítě?“ „Matko, matko, zle jste mi poradila! Můj miláček je teď zakletý na konci světa a žádná živá duše ho nedokáže vysvobodit!*“³⁾

S tímto frazémem se setkáme i v publicistickém stylu, nejčastěji v titulcích článků o cestování: „*Nový Zéland - ostrovy na konci světa*.“⁴⁾ Dále v cestopisech: „*Když jsme na místě, vidíme že Oberaar je další přehrada obklopená horským masivem. Stojí zde pouze jedna chata, jinak je to místo doslova na konci světa.*“⁵⁾

4.2. Stylisticky příznačné frazémy

4.2.1. Frazeologické archaismy

Jsou to takové frazémy, které se přestaly používat a byly vytěsněny jiným slovním spojením nebo slovem. Pokud se objevují v současném jazyce, mají většinou směšný, ironický či patetický charakter.

- Ruské frazémy

Patří sem například frazémy „*блуждающая звезда*“, které bylo nahrazeno slovem „*планета*“. Pokud se v současném textu vyskytuje tento pojem, není to bez odstínu stylistického zabarvení, má poetický charakter nebo slouží k navození dojmu zastaralosti takového textu: „*Это была блуждающая звезда, каждую ночь она неожиданно вспыхивала и тут же гасла. В следующий раз она на мгновение вспыхивала уже в другой части неба.*“⁶⁾

Komponenty zastaralých frazémů většinou nepatří mezi běžně používaná slova. Naopak mezi nimi nacházíme spíše lexikálně-sémantické zvláštnosti. Samy komponenty nejčastěji bývají archaizmy. Jako například ve frazému: „*видеть на два (три) аршина в землю (под землей)*“ je zastaralá jednotka míry „*аршин*“. Dnes bychom měřili v „*метрах*“, „*сантиметрах*“, „*километрах*“.

Frazém „*вопить к небу*“ obsahuje také zastaralé verbum „*вопить*“. Tento frazém pochází z Bible. Biblické texty přišly do Ruska v církevní slověštině a dlouho v této podobě přetrvaly. Kvůli tomu, že slova v těchto frazémech byla zastaralá, zastarávaly i celé frazémy. Přispívá k tomu také to, že člověk má tendenci tyto biblické frazémy používat spíše v knižním projevu, časem dochází k jejich odsouvání ze slovní zásoby. Frazém „*не чуют земли под собой*“ obsahuje stylisticky příznačné verbum „*чувать*“, je to hovorový výraz.

Naopak v obdobném frazému „*не слышать земли под собой*“, se stejným významem jako u frazémů předchozích, jsou komponenty samy o sobě běžné, stejně tak syntaktické vazby, ale celkově je tento frazém zastaralý a v současném jazyce se již nepoužívá.

Tyto frazémy sice jsou archaické, dnes se již nepoužívají, „*Фразеологический словарь русского языка*“ (Molotkov) uvádí, že jsou zastaralé, ale rodilí mluvčí jim bez problému porozumí.

- České frazémy

K českým frazeologickým archaizmům patří výraz „*vidět dva sáhy pod zem*“ obsahuje jednotku míry, která je nyní historická a již se nepoužívá. V současné době bychom místo ní použili například metry. To pravděpodobně také přispělo k tomu, že používání tohoto frazému se z českého jazyka vytratilo.

Český frazém „*Davidova (židovská, žlutá) hvězda*“ odpovídá tomuto frazému v ruštině, je řazen ke knižním frazémům, dnes se příliš nepoužívá.

Mezi české archaizmy patří frazém: „*boží svět*“. Jeho komponenty samy o sobě jsou slova současná, gramatické vazby jsou také živé. Tento frazém můžeme dnes použít v situaci, kdy usilujeme o stylisticky vyšší projev, nebo když chceme tomuto projevu dodat patetický ráz. Například: „*Je tomu už 70 let, co chodím po tom božím světě.*“

4.2.2. Frazémy knižní

Jsou to výrazy používané především v beletrii, v umělecké literatuře, náleží k uměleckému funkčnímu stylu. V běžné mluvě je nepoužíváme, pokud ano, zní poněkud nepřirozeně. Můžeme je použít se záměrem navození slavnostnosti či poetičnosti.

- Ruské frazémy

Slavnostnosti dosahují frazémy často díky svým komponentům: „*манна небесная*“, kde je slovo „*манна*“, jemuž odpovídá český výraz „*pokrm*“, který má také příznak knižnosti. Vyskytuje se v obměněných variantách: „*как манны небесной*“, „*питаться манной небесной*“.

Spojení „*обетованная земля*“ obsahuje slovo „*обетованный*“, které je staroslověnským ekvivalentem slova „*обещанный*“ (česky „*zaslíbený*“) a v běžné řeči se používá zřídka. Navíc je frazém původem biblický a tento fakt jeho knižnost zdůrazňuje. „*Все мечтают наити обетованную землю.*“

Ve frazémech „*не от земли сей*“, „*не от мира сего*“, „*за тридцать земель*“ jsou obsaženy zastaralé gramatické formy: pronomeno „*сей*“ a také staroslověnské numerale „*тридцать*“, vyjadřující číslo dvacet sedm. Tyto zastaralé formy přispívají ke knižnosti frazémů.

Další knižní frazémy se skládají z komponentů, které jsou samy o sobě neutrálními, ale frazém jako celek se používá ve specifických situacích s patetickým či slavnostním nádechem a patří mezi knižní lexiku: „*Пусть ему земля будет пухом!*“, „*Г'ороду и миру*“.

Frazém „*царствие небесное*“ používáme s poetickým nádechem. Je to frazém biblický, který vznikl jako snaha židů vyhnout se pojmenování „Bůh“: „*С того времени Иисус начал проповедывать и говорить: покайтесь, ибо приблизилось Царство Небесное.*“⁷⁾ V řeči se dnes používá se slavnostním nebo i s ironickým příznakem.

Frazémy „*предавать/предать земле*“ a „*ложится в землю*“ jsou eufemizmy, mluvící o smrti člověka a jeho pohřbívání s cílem zjemnit jejich smysl.

Knižního charakteru mohou frazémy stejně jako obyčejné věty dosáhnout také díky neobvyklému slovosledu, např.: „*Как лунь седой (белый)*“. Obvyklým by byl anteponovaný atribut, v tomto spojení je však postponovaný.

Frazém „*напрасно тяготить землю*“ obsahuje výraz „*тяготить*“, který je stylisticky příznačný, je spíše hovorový. Celý frazém je dnes málo používaný. Můžeme ho najít ve starší beletrii nebo poezii, například u Puškina:

„На то ль, чтоб в роскоши без пользы дни влачил

И, в неге заглубев, скучая в пресыщенье,

Собою землю он напрасно тяготил,

В холодном мучась упоенье?“⁸⁾

Dalším knižním frazémem je výraz „*божий свет*“, jež pojmenovává vše, co je kolem nás. Obsahuje knižní výraz „*свет*“. Můžeme ho nahradit neutrálním výrazem „*мир*“.

Mezi frazémy knižní patří také „*звезда Давида*“, označující židovskou hvězdu. Znak byl zneužíván během nacistické okupace, kdy byli židé nuceni nosit Davidovu/židovskou hvězdu na viditelném místě, aby o jejich příslušnosti nebylo pochyb. Dnes je tato hvězda státním znakem Izraele.

- České frazémy

Stejným způsobem vznikají knižní frazémy i v češtině. Díky zastaralým nebo lexikálně zvláštním komponentům patří ke knižním frazémům: „*mana nebeská*“ s knižním

slovem mana, označující nějaký božský pokrm. Dále „*země oplývající mlékem a strdím*“ s výrazem „strdí“, knižním pojmenováním pro slovo „med“.

Ve frazému „*Hvězdy mu daly do vínku*“ nacházíme slovo „vínek“ jako označení něčeho, do čeho se kdysi narozenému dítěti dávaly dary. Dnes toto slovo samo o sobě zní velmi starobyle, knižně a mimo frazém se neobjevuje: „*Byl talentovaným umělcem, kterému hvězdy daly do vínku mnoho schopností.*“

Další frazémy z knižních frazémů se používají obvykle při slavnostních příležitostech s patetickým nádechem a mají svůj původ v Bibli, např.: „*nebeské vojsko: Byl oblečen rouchem nasáklým krví a jeho jméno je Slovo Boží. Za ním jela nebeská vojska na bílých koních, oblečená bílým a čistým kmentem.*“⁹⁾

Dalším biblickým frazémem s archaickým příznakem je „*mít na zemi očištec*“. Tento frazém kromě Bible můžeme často objevit v umělecké literatuře: „*Jeho život byl velmi těžký, ten člověk měl na zemi očištec.*“

Frazémy „*ptactvo nebeské*“ nebo „*království nebeské*“ jsou také biblickými frazémy, jejichž použití se rozšířilo i mimo církevní oblast, zachovaly si ale svůj vyšší styl.

Například: „*Žijí si jako ptactvo nebeské, žíví je jejich rodiny a je to nezajímá.*“

Následující frazémy obsahují slova, která sama o sobě mohou být použita v hovorovém stylu, ale frazémy jako celek patří ke knižním.

Frazém: „*Je psáno ve hvězdách*“ patří mezi knižní díky gramatické formě v něm obsažené. Jmenný tvar adjektiva není dnes velmi živou a častou gramatickou formou, a pokud se v řeči objevuje, dává jí příznak knižnosti. Díky ní také celý frazém patří mezi frazémy knižní. „*Věříte, že lidské osudy jsou psány ve hvězdách?*“

Patří sem také frazémy, které jsou knižními díky tomu, že se používají ve speciální slavnostní situaci: „*městu a světu*“, jež se většinou lidí dnes spojuje se slavnostními novoročními projevy papeže. Dále frazém „*budiž mu země lehká*“, jenž obsahuje gramatický archaismus „budiž“ jako rozkazovací způsob pro třetí osobu singuláru a slyšet ho můžeme při smutečním obřadu.

4.2.3. Hovorové frazémy

Používáme je v prostě sdělovacím funkčním stylu. Patří k spisovnému jazyku, jejich užití ale spadá spíše do ústního projevu nebo projevu písemného neoficiálního.

- Ruské

Fazém „небо коптит“ či „коптитель неба“ obsahuje stylisticky zabarvený komponent. Slovo „коптить“/ „коптитель“ tak, jak se používá dnes, můžeme zařadit k dělnickému slangu. Frazém jako celek má hovorový charakter: „Беспристрастно же сказать - он не был дурной человек, он просто коптитель неба.“¹⁰⁾

Další frazémy nelze označit jako pozitivně či negativně zabarvené, stejně jako frazémy předchozí patří k hovorovým. „Небо с овчинку кажется“ je frazém, popisující stav, kdy se člověku zatmívá před očima, protože je mu zle, nebo také ze strachu: „Он поbledнел, и я подумала, что ему небо с овчинку показалось.“

Dalšími hovorovými výrazy jsou ruské frazémy „попасть пальцем в небо“, „небо с овчинку показалось“, „как с луны свалился“, „готов сквозь землю провалиться“. Tyto frazémy jsou typické pro mluvené projevy.

České

Hovorové frazémy nemusí obsahovat komponenty, které by měli nějakou zvláštní stylistickou charakteristiku, tyto frazémy jako celek jsou ale hovorovými. Následující frazémy mají vztah k počasí, a to: „Облоха je jako vymetená“, jenž popisuje hezké, jasné počasí, a výraz „průtrž mračen“, který naopak popisuje prudký a silný déšť: „Když jsme vycházeli z domu, obloha byla jako vymetená, ale jak to tak s aprílovým počasím bývá, nakonec nás průtrž mračen zastihla ještě na cestě.“ Patří sem také frazém: „Je jich tam jako mraků“. Ten nahrazuje prosté slovné spojení „je jich tam mnoho/je jich hodně“ a používáme ho v prostě sdělovacím stylu, v běžné komunikaci.

4.3. Emocionálně expresivní charakteristika frazémů

Z pohledu emocionálně-expresivní charakteristiky můžeme frazémy rozdělit na dvě skupiny, a to na frazémy expresivně zabarvené a frazémy expresivně nezabarvené.

4.3.1. Frazémy expresivně nezabarvené

Těchto výrazů ve frazeologii není mnoho. Jsou to většinou výrazy, které mají pouhou nominativní funkci, je tam oslabený obrazný význam. Tyto frazémy jsou často termíny, které se pojí s odborným funkčním stylem.

- Ruské

Patří sem například archaický výraz označující druh vesmírného tělesa „*блуждающая звезда*“, synonymní výrazy k planetě Zemi a Mars „*голубая планета*“, „*красная планета*“ či označení zaostalých zemí: „*страны третьего мира*“.

- České

Podobně jsou na tom frazémy české: „*země tisíce jezer*“, „*modrá planeta*“, „*rudá planeta*“, „*země třetího světa*“.

4.3.2. Frazémy expresivní

Frazémy expresivní používáme většinou v mluveném projevu, proto tyto frazémy můžeme přiřadit také do skupiny frazémů hovorových. Jsou to výrazy citově zabarvené, tedy i stylisticky. Mohou mít například mazlivý, ironický, hrubý, pohrdavý, či důvěrný charakter. Najdeme je v prostě sdělovacím stylu, mají však své místo i v projevech stylu uměleckého či publicistického.

- Ruské

Pozitivní emocionální zabarvení má frazém „*улыбаться как солнышко*“, jež obsahuje komponent, který už sám o sobě je stylisticky zabarvený, a tím je deminutivum „*солнышко*“. Nejčastěji ho používáme v prostě sdělovacím funkčním stylu: „*Он такой веселый, всегда улыбается как солнышко*“.

Mezi pozitivně zabarvené frazémy můžeme počítat frazémy s humorným a vtipným odstínem. Takový charakter má frazém „*Разверзлись хляби небесные*“, který *Фразеологический словарь русского языка* uvádí s poznámkou „шутливо“, tedy „vtipně“. „*В первые дни было сносно, но потом задул холодный ветер, разверзлись хляби небесные, реки затопили луга у дороги. (...) Чехов, Письмо А.А.Суворину.*“^[12]

Naopak negativní emocionální zabarvení najdeme ve frazémech s hanlivým významem jako například ve frazému „*олух царя небесного*“: „*Он как олух царя небесного, делает все, что она хочет*“. Výraz patří ještě do spisovného jazyka, ale stojí na jeho okraji. Můžeme ho nahradit například synonymem „*дурак*“, které je už hrubým oslovením.

Frazém „*Унаси царица небесная!*“ je frazém biblický, původně byl frazémem knižním. Dnes se ale používá jako citoslovce, když se chceme vyvarovat něčeho nepříjemného, má hovorový ráz.

Spojení „*Разрази меня силы небесные!*“ je emocionálně zabarvené, projevuje se to jak na intonaci tohoto frazému, která je typická pro větu zvolací, tak v grafické podobě vykřičníkem. Člověk se touto větou zapřísahá, že to, co dělá, říká nebo si myslí, je pravdivé: „*Разрази меня силы небесные, если я знаю, о чем он говорит.*“

- České

České frazémy expresivní mohou mít pozitivní zabarvení, například takové, které obsahují deminutiva jako „*usmívat se jako sluníčko*“: „*Svéma veselýma očima se na mě vždy usmívala jako sluníčko*“. Deminutivum obsahuje také frazém: „*mít hvězdičky před očima*“, jež popisuje stav člověka, kterému se zatmívá před očima, když se uhodí nebo do něčeho narazí. Například: „*Uhodil jsem se o skříň tak silně, až jsem měl hvězdičky před očima*.“ O tomto frazému už ale nelze říci, že by byl pozitivně zabarvený. Dalšími frazémy s deminutivem jsou „*pracovat od slunka do slunka*“ nebo „*zářit jako měsíček v úplňku*“. Jeho varianta „*zářit jako měsíček na hnoji*“ navíc k tomuto pozitivnímu zbarvení má ještě humorný odstín: „*Když jsme ho znovu uviděli, byl tak šťastný, že zářil jako měsíček na hnoji.*“ Ten najdeme také ve frazému: „*jako nebe a dudy*“, v němž dudy jako protiklad k nebi a symbol pekla také působí komicky: „*S mým bratrem jsme si fyzicky velmi podobní, ale co se týče vlastností, často slýcháme, že jsme jako nebe a dudy.*“

Odkazy:

- 1) <http://www.stroyvahta.ru/info/realestate11.php>
- 2) <http://www.babyblog.ru/com/01medicina/451380>
- 3) <http://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=545>
- 4) <http://www.photoearth.cz/clanek-novy-zeland-ostrovy-na-konci-sveta/>
- 5) <http://cestopisy.webgarden.cz/svycarsko-2007>
- 7) Евангелие от Матфея, 4:17
- 8) <http://jupiter.aai.ee/~vladislav/poesia/index1.html?http://jupiter.aai.ee/~vladislav/poesia/rus/copies/Pushkin/PuStPripl.html>
- 9) <http://online.bible21.cz/bible.php?kniha=zjeveni>

10) <http://www.nikolaygogol.org.ru/lib/sb/book/1525/page/1>

11) <http://viplife.info/news/news2511.html?PHPSESSID=d4a6a9a79c71af541c0fc48461ee4ce4>

12) Molotkov: 2006. s. 485.

5. Rusko-česká frazeologická ekvivalence

Frazémy jsou největším problémem při překladu mezi jazyky, a to díky tomu, že většinou obsahují slova s nepřímým významem, obrazná pojmenování. Z pohledu překladu můžeme rozdělit frazémy na přeložitelné neboli ekvivalentní a nepřeložitelné. Frazémy samy o sobě jsou stylisticky příznakové, a proto i celý text, ve kterém se vyskytují, bývá stylisticky příznakovým. Čím jsou si jazyky bližší, tím více mají ekvivalentních frazémů. Nás zajímá ekvivalence českých a ruských frazémů, tedy jejich substituovatelnost, nikoliv jejich pouhá překladová stránka.

Ekvivalentními frazémy se zabýval například A. V. Kunin nebo E. Sekaninová.

Při třídění frazémů z hlediska jejich ekvivalence vycházíme z klasifikace E. Sekaninové, kterou jsme doplnili.

E. Sekaninová rozděluje ekvivalentní typy frazémů do několika skupin: (Sekaninová: 1993, 104-110)

1) Symetrická ekvivalence

Do této skupiny patří frazémy, které mají v jazyce originálu a jazyce překladu stejný obsah, motivaci i formu. Jedná se o tak zvané absolutní ekvivalenty. Bývají to většinou frazémy s náboženskou symbolikou, biblického či mytologického původu, např.: „обетованная земля“ nebo česky „zem/země zaslíbená“. Tento frazém obsahuje slovo „zem“ ve významu *území* nebo *oblast*. Se slovem „Země“ ve významu „planeta“ úzce souvisí. Vzniklo na základě přenesení významu. Proto do této práce zařazujeme i další frazémy, kde slovo země má význam posunutý, například „země“ jako „půda“, součást planety Země.

A v druhém případě sem patří frazémy, tak zvané europeizmy, které vznikly převzetím z jiného evropského jazyka díky spolužití národů v blízkosti a styku mezi těmito národy, například ruský frazém „звезда первой величины“, kterému odpovídá český „hvězda první velikosti“.

2) Symetricko-asymetrická ekvivalence

Obrazná struktura těchto frazémů je velmi blízká a komponentí struktura je jen částečně odlišná než u frazémů symetrických. Proto tuto skupinu frazémů zařazujeme mezi frazémy absolutně ekvivalentní. Například ruský frazém: „Ярко светит полная луна“

a jeho český ekvivalent „*Měsíc svítí jako rybí oko*“. Obsah je stejný, forma se částečně liší, ale ne zásadně.

3) **Asymetrická ekvivalence**

Tvoří ji takové typy frazémů, kde je jasně viditelná shoda obsahu a neshoda formy jejich ekvivalentů. Po stránce formy jsou tyto frazémy zcela odlišné. Také asymetrické frazémy patří mezi frazémy absolutně ekvivalentní. Patří sem například ruský frazém: „*Небо с овчинку кажется*“, který má v češtině dokonce dva ekvivalentní frazémy: „*Má hvězdičky před očima*“ a „*vidí všechny svaté*“.

4) **Relativní ekvivalence**

Kromě absolutně ekvivalentních frazémů existují ještě frazémy, ve kterých jejich význam neodpovídá zcela přesně, ale je jen přibližný. Příkladem je přísloví, jež v češtině zní: „*Manželství bez dětí - den bez sluníčka*.“ Ruské přísloví „*Демь-богатство бедняка*“ je mu významově blízké, ne však zcela přesné.

5) **Bezekvivalentní frazémy**

Jsou ty, které nemůžeme přeložit pomocí frazému, ale pouhým opisem, protože jejich ekvivalent neexistuje nebo jsme ho nenalezli.

5.1. **Frazémy symetricky ekvivalentní**

Najdeme je v obou jazycích ve stejné podobě, mají stejnou strukturu a komponent vztahující se k vesmíru, který v této práci ve frazémech sledujeme, se obvykle vyskytuje v českém i ruském frazému.

Patří sem buď kalky z některých evropských jazyků, které byly převzaty do češtiny i do ruštiny, nebo se v této skupině vyskytují ty frazémy, které byly z jednoho jazyka převzaty do druhého (častější je přejímání z ruštiny do češtiny). Mají tedy stejný obsah, formu i motivaci, tedy původ vzniku.

„*Восходящая звезда*“ a jeho ekvivalent „*vycházející hvězda*“ představují člověka, který začíná získávat slávu, stává se známým v nějaké oblasti díky své znalosti nebo činnosti většinou rychle nebo nečekaně. Toto slovní spojení vzniklo z představ, že na hvězdě, pod kterou se člověk narodí, závisí jeho osud. Vychází z něj také frazém „*возила звезда*“, někdy se používá celé spojení: „*возила звезда славы*“. Český

ekvivalent zní: „*vyšla hvězda*“. Několik následujících frazémů se z něj odvinulo, například rčení „*его звезда зашла (закатилась, погасла)*“ nebo jeho český ekvivalent „*hvězda zašla*“, které povíme naopak o někom, jehož sláva pominula. Dalším frazémem odvozeným od něj je „*звезда первой величины*“ a jeho český ekvivalent „*hvězda první velikosti*“, popisující známého člověka, jenž se proslavil v nějaké oblasti. Frazém vznikl z terminologie astronomů. Kdysi dávno astronomové rozdělili hvězdy podle toho, jak hodně zářily, na hvězdy první až šesté veličiny. Hvězda první veličiny byla ta, která zářila nejvíce.

Do této skupiny patří také frazémy „*медовый месяц*“ či česky „*medový měsíc*“. Ačkoliv tento výraz v českém jazyce má používanější variantu „*lábanky*“, můžeme ho za frazém symetricky ekvivalentní považovat. Frazém popisuje první chvíle novomanželů, nejšťastnější doba manželského života a vznikl na základě toho, že dříve novomanželé první měsíc po svatbě měli pít medový nápoj.

„*Боží svět*“, ruský „*божйй свет*“ je zastaralý frazém vyjadřující vše, co člověka obklopuje a naznačující, že svět byl stvořen Bohem.

Dalšími symetricky ekvivalentními frazémy jsou: „*родиться под счастливой звездой*“, česky: „*narodit se na šťastné hvězdě/planetě*“. Znamenají *být úspěšným, šťastným*. Toto řekneme o někom, komu se ve všem daří.

„*Путевая/ путеводная звезда*“ a „*вудčí hvězda*“ je někdo nebo něco, co určuje nějakým způsobem něčí život, činnost. Vznik tohoto frazému je spojován s křesťanstvím, protože díky hvězdě, kterou lidé viděli na nebi, zjistili, že se na zemi narodil Boží syn.

Dalšími symetricky ekvivalentními frazémy jsou ruský frazém „*идти за своей звездой*“ a český „*putovat za (svou šťastnou) hvězdou*“, jejichž význam je *jít si za svým snem, mít něco, co nás popohání, dojít k našemu cíli*.

Frazém „*полагаться/положиться на свою счастливую звезду*“ má český ekvivalent ve frazému „*spoléhat na svou dobrou/šťastnou hvězdu*“. Oba popisují situaci, kdy člověk má něco, co ho ochraňuje, co přináší dobro nebo štěstí.

„*Он достал бы и звезды с неба*“ a „*snesl by hvězdy z nebe*“ jsou ekvivalentními frazémy, které označují tu skutečnost, kdy je člověk ochotný udělat pro druhého cokoliv na světě, například i snést pro něj hvězdy z nebe, kdyby to bylo možné.

Ruské označení „*страна Восходящего солнца*“ a české „*země vycházejícího slunce*“ jsou v obou jazycích obrazným pojmenováním pro Japonsko.

Frazémy „*место под солнцем*“ a „*místo na slunci*“ mohou mít dvojí význam. Za prvé vyjadřují pevné, vysoké postavení ve společnosti a za druhé právo člověka na svou vlastní na existenci.

Ve frazémech „*до солнца*“, „*do slunce*“ má slovo „slunce“ význam východu slunce. Toto spojení tedy znamená *do rána* a používá se stejně v obou jazycích.

Symetrickou ekvivalenci najdeme také mezi příslovími. Ruské přísloví „*Где редко бывает солнце, там часто бывает врач*“ má český ekvivalent v přísloví: „*Kam nechodí slunce, tam chodí lékař*“. Toto přísloví nám říká, že člověk potřebuje ke svému zdravému životu slunce.

Frazémy „*блестеть как солнце*“ a „*zářit jako slunce*“ popisují v obou jazycích člověka. Pokud člověk září jako slunce, znamená to, že je usměvavý. Motivací frazému je ve skutečnosti to, že smějící se člověk září stejně jako slunce.

Stejný význam mají ekvivalentní frazémy „*улыбаться как солнышко*“ a „*usmívat se jako sluníčko*“.

Přirovnání „*сиять как луна*“ a „*zářit jako měsíc*“ má podobnou motivaci. Měsíc svítí nejvíce, když je v úplňku, a pokud někdo září jako měsíc, znamená to, že vyzařuje úsměvy na všechny strany. Tyto frazémy mají varianty, které jsou také symetricky ekvivalentní: „*сиять как полная луна*“ a „*zářit jako měsíček v úplňku*“.

Člověk, o kterém řekneme „*как с луны свалился*“ nebo „*jako by spadl z měsíce*“ je ten, který nerozumí tomu, co je jasné, čemu rozumí všichni.

Také frazémy „*земля горит под ногами/из-под ног*“ a „*zem/země ho pálí pod nohama*“ jsou symetricky ekvivalentní. Jejich význam i forma se shodují. Oba použijeme, pokud je někdo nucen od něčeho rychle utéci, nevydrží na jednom místě, ať už přímo nebo i přeneseně v zaměstnání, s partnerem atd.

Frazémy „*терять землю из-под ног/под ногами*“ a „*ztrácet pevnou půdu pod nohama*“ patří mezi frazémy symetricky ekvivalentní, jejich forma i obsah jsou shodné. Liší se pouze tím, že v českém frazému je navíc adjektivum „pevný“. V českém frazému vesmírný komponent není, protože slovo země je tu nahrazeno synonymním výrazem „půda“. Oba znamenají *ztrácet jistotu v sebe sama, nebo ve své skutky*.

O zemi se mluví také ve frazémech „готов сквозь землю провалиться“ a „неградежи бы се до země propadl“, což jsou výrazy, v češtině i ruštině označující přání zmizet, schovat se někam ze studu nebo strachu. S tímto rčením se setkáváme ve dvou případech, a to jako s formulí, pokud chceme potvrdit svoje slova: „Провалиться мне сквозь землю, если я лгу!“/„Ať se do země propadnu, jestli lžu!“ Potom jako prokletí člověka: „Абы ses до země propadl!“/„Провались ты сквозь землю!“ Oba souvisí s představami o pekle jako místu, kam patří duše hříšníků.

Když se člověk náhle, nenadále někde objeví, říká se o něm: „Как из-под (из)земли вырос.“/ „Jako by ze země vyrostl.“

Jestli někdo moc rychle utíká, můžeme zase slyšet, jak o něm říkají: „Он бежит будто под ним земля горит“ nebo česky „Utíká, jako by pod ním zem hořela“.

Frazém „стереть с лица земли“/ „smést z povrchu země“ nebo „vyhladit z povrchu země“ můžeme v českém i ruském jazyce použít ve dvou významech: říkáme to o něčem, co zmizelo tak, jako by se to zcela ztratilo ze země. V jiné situaci lze frazémy použít, když se chceme s někým krutě vyrovnat, zcela někoho zničit.

Slovní spojení „рай земной“ má ekvivalent v českém „ráj na zemi“ nebo „zemský ráj“. Popisuje neobyčejně krásné místo, na kterém člověk na všechno zapomene, na kterém je možné žít bezstarostně.

Dále sem patří frazémy „нын земли“ a jeho český ekvivalent „pupek země“, metaforicky označující centrum, střed toho nejhlavnějšího a nejvýznamnějšího, například samolibého člověka, který o sobě smýšlí jako o tom nejdůležitějším na světě.

„Ничейная земля“, česky „země nikoho“ je území, které se nachází mezi hranicemi dvou států, tudíž nepatří nikomu.

„Звезда Давида“, „Davidova (židovská, žlutá) hvězda“ je také frazémem, který patří do této skupiny symetrických ekvivalentů. V českém i ruském jazyce je žlutá hvězda znakem, emblémem židů. Davidova je nazývána po židovském králi Davidovi, který sjednotil hebrejské kmeny.

Frazémem „обетованная земля“ nebo „zem zaslíbená“ ukazujeme na místo, kam se někdo přeje a snaží dostat. Výraz pochází z Bible, označuje slíbenou, staroslověnsky „обетованную“ zemi Palestinu, kam Bůh přivedl Abrahamovy potomky.

„Сровнять/ сравнить с землей что“ můžeme v ruštině stejně jako v češtině: „srovnat něco se zemí“. Znamená to něco zcela zničit tak, aby po tom nezůstala ani památka. Archaický frazém „видеть на два (три) аршина в землю/под землей“ se objevuje ve stejné podobě i v češtině, a dokonce ani jejich stylistický příznak se neliší. Oba jsou zastaralé. Český frazém zní: „vidět dva sáhy pod zem“. Je to nadsázka a znamená vidět tak dobře, až jako by člověk mohl vidět pod zem.

Asymetrickou ekvivalenci mají také následující přirovnání, která se se stejným významem a ve stejné formě používají v obou námi sledovaných jazycích: „голубые как небо“ a „modré jako nebe“.

„Как сквозь землю провалился“ a „jako by se do země propadl“ jsou frazémy, přirovnávající stav člověka, který nečekaně beze stop zmizel, ztratil se, ke stavu, kdy by si propadl do země.

Podobně je tomu s frazémem „как с неба свалился“, jež má český ekvivalent „jakoby spadl z nebe“ a znamená, že se někdo neočekávaně zničehonic objevil, vznikl nebo byl nalezen. Tento neočekávaný stav přirovnávají tyto frazémy k tomu, jako by daný člověk spadl na zem z nebe.

Frazémy „вознести/возносить до небес“ a „vychválit/vynést do nebes“ také patří k symetricky ekvivalentním frazémům. Forma frazému ruského i českého je shodná. Český frazém může obsahovat variantu verba „vychválit“/ „vynést“, přičemž vynést je vlastně metaforické vyjádření verba vychválit. Znamená *nepřiměřeně něco nebo někoho vychvalovat*.

Frazém „манна небесная“ a „mana nebeská“ označují v českém i ruském jazyce něco po čem toužíme, co potřebujeme, ale vyskytuje se to zřídka. Původ tohoto frazému je biblický. Byl to lahodný pokrm, kterým Bůh živil na čtyřicetileté cestě pouští Izraelský lid. Význam se časem vyvinul i u dalšího biblického frazému „небесное воинство“ a jeho českého ekvivalentu „nebeské vojsko“, který označoval anděly. Později přešel na označení všech nebeských bytostí, andělů, archandělů.

Zvláštní označení planet jako „голубая планета“ a „modrá planeta“ jsou slovními spojeními obrazně označujícími planetu Zemi. Toto nazvání bylo poprvé použito v ruštině, použil ho Jurij Gagarin v interview a do češtiny bylo převzato jako kalk. Podobně je Mars v obou jazycích nazýván „красная планета“ a „rudá planeta“.

Frazém „*zopody u mupy*“ a „*městu a světu*“ se dostal do češtiny i ruštiny kalkem z latinského výrazu „*urbi et orbi*“. Význam tohoto frazému je *celému světu, všem*. Toto spojení se používalo během ceremoniálu jmenování římského papeže, „městem“ byl v tomto spojení myšlen Řím. Později při používání tohoto frazému papeži během obřadů v Katedrále svatého Pavla získala tato formule význam *všem věřícím*.

Jako kalk se objevil také ruský frazém „*мup мeceи*“ a český „*svět je malý*“. Pochází z italského: „*il mondo po*“. Používá se při náhodném neočekávaném setkání známých.

„*Быть отрезанным от мупа*“ má český ekvivalent „*být odříznutý od světa*“. Znamená, že někdo nebo něco, člověk nebo celá oblast žije v izolaci, bez spojení s okolím, např. v důsledku pohromy.

Frazémy „*старый свет*“ a „*starý svět*“ pojmenovávají Evropu, tedy svět známý před objevením Ameriky. Naopak „*nový svět*“, „*новый свет*“ znamená totéž, co *Amerika*.

Přirovnání „*Он старый как мup*“ odpovídá český frazém „*Je starý jako svět*“, který se dnes nepoužívá tak často, jako jeho synonymní frazémy, viz symetricko-asymetrické ekvivalenty. Znamená *velmi starý*.

Jestliže jde někdo moc daleko, můžeme o něm říci, že jde „*na kraj světa*“, stejně tak rusky „*край света*“. Tento frazém vychází z představ, že svět není nekonečný, je něčím ohraničený a lze dojít na jeho kraj.

Frazémy „*země tisíce jezer*“/ „*страна тысячи озер*“ označují v obou jazycích Finsko, „*země třetího světa*“/ „*страны третьего мупа*“ zaostalé státy, které se rozvíjejí pomalu, nezapadají mezi vyspělé, ani rozvojové země, takže jsou součástí nějaké třetí skupiny.

5.2. Frazémy symetricko-asymetricky ekvivalentní

Jsou to takové frazémy, jež mají stejnou strukturu, liší se jedním, maximálně dvěma komponenty. K těmto komponentům může patřit také námi sledované vesmírné těleso, které může být v obou frazémech jiné, v jednom z nich může zcela chybět. Podle přítomnosti/nepřítomnosti tohoto tělesa dělíme frazémy ještě dále na:

1. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují stejný komponent z oblasti „vesmír“.

2. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují komponent z oblasti „vesmír“, ne však ten samý.
3. Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v ruské variantě.
4. Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v české variantě.

5.2.1. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují stejný komponent z oblasti „vesmír“

Symetricko-esymetrické ekvivalenty se liší většinou jedním, dvěma komponenty. Podobnost těchto frazémů je ale stále velmi patrná.

V Rusku „*под открытым небом*“ a v Čechách „*pod širým nebem*“ popisují místo ve volném prostoru, ne v domě, ale například někde v přírodě, na louce a podobně.

Frazém „*высший свет*“ má ekvivalent v českém „*velký svět*“, což je knižní, často ironicky používaný frazém. Označuje životní prostředí vyšších společenských vrstev, „nóbl“ společnost.

Do této skupiny patří například frazém: „*он достал бы и звезды с неба*“ a jemu odpovídající český „*snesl by i modré z nebe*“, kde se nepodstatně liší význam verba a dále místo ruského „звезды“, které jsou na nebi, stojí v českém frazému substantivizované adjektivum „modré“.

„*Понадаться на седьмое небо*“ a česky „*být v sedmém nebi*“ jsou synonymními vyjádřeními pro: *zažívat pocit nadšení, blaženosti, nekonečného štěstí*. Nevíme jistě a přesně, odkud tento frazém vychází. Jedna z možností je, že z dřívějších představ o světě, popsaných Aristotelem v jeho díle O nebi. Myslel si, že nebe se skládá ze sedmi nehybných krystalických sfér, na kterých jsou upevněny planety a hvězdy. Druhou možností je původ biblický, protože v Bibli se objevují různé názvy nebe, je možné, že tento frazém pochází z ní.

K synonymním frazémům „*витать в облаках*“ a „*парить в облаках*“ můžeme přiřadit jeden český ekvivalent „*chodit s hlavou v oblacích/ve hvězdách*“. Jde v nich o připodobnění snového stavu, oddávání se bezplodným fantaziím, nevšímaní si okolí, které je připodobňováno k tomu, jako by člověk měl hlavu mezi oblaky, a tak ztrácel pojem o realitě.

Ruský frazém „*ярко светит полная луна*“ vyjadřuje stejně jako český frazém „*měsíc svítí jako rybí oko*“ to, že měsíc je kulatý a svítí jasně. V českém frazému je navíc přirovnání k rybímu oku, které je v ruském frazému zastoupeno pouhým adverbem „ярко“.

Frazém „*сиять как (полная) луна*“ má více českých ekvivalentů (viz symetrické ekvivalenty), jedním z nich je frazém „*zářít jako měsíček na hnoji*“, který je oproti symetrickému ekvivalentu „*zářít jako měsíc*“ obohacen o deminutivum a atribut „na hnoji“ a má žertovný, hovorový charakter.

„*У него лицо как луна*“ je frazém, kterým popisujeme člověka, jenž má kulaté tváře, jeho obličej tedy vypadá jako měsíc v úplňku. Český ekvivalentní frazém zní: „*mít tváře jako měsíc v úplňku*“.

V ruském jazyce lze vyjádřit lítost nad smrtí člověka a přát mu, aby měl po smrti klid frazémem: „*Пусть ему земля будет нухом!*“ Český frazém „*Budiž mu země lehká*“ označuje to stejné. Substantivum „*нух*“ a adjektivum „*lehký*“ tady fungují jako výrazy s podobným významem.

Namyšlené, nadřazené chování známého člověka popisuje v ruštině frazém „*звездная болезнь*“ a v češtině „*hvězdné manýry*“. Tyto frazémy se liší jen jedním slovem, toto slovo má ale podobný význam. Vzniku českého i ruského frazému předcházela vznik metaforického významu slova „*звезда*“/ „*hvězda*“ ve významu *známá osobnost, někdo, kdo v něčem vyniká*.

Jedním komponentem se liší také frazémy „*как (будто, словно, точно) гром среди ясного неба*“ a „*jako blesk z čistého nebe*“. Znamenají *neočekávaně, náhle* a obvykle vypovídají o neštěstí, o bídě, která někoho postihne. Zajímavá je tady skutečnost, že v ruském frazému je náhlým prvkem „*гром*“/ „*hrom*“ oproti českému „*blesk*“.

Dále sem patří frazémy, jež lze považovat za eufemizmy: „*предавать/передать земле*“ a „*pochovat do země*“. V obou je stěžejním komponentem slovo *země*, liší se ale verbem, které obsahuje. Význam těchto verb je ale v kontextu velmi blízký „*pohřbít*“.

Jestliže popisujeme někoho, kdo se osvobodil od iluzí, došel ke správnému pochopení reálné skutečnosti, střízlivému pohledu na věci, použijeme frazém: „*надать/ynать с неба на землю*“ nebo česky „*dopadnout na tvrdou zem*“.

Frazémem „*жить как птица небесная*“ nebo „*žít si jako v nebi*“ chceme říci, že někdo žije bezstarostně. Slovo „bezstarostně“ v českém frazému představuje výraz „v nebi“, v ruském „птица небесная“.

Zastaralým frazémem je v češtině i ruštině frazém „*царство небесное*“, „*království nebeské*“, který používáme při vzpomínání na zemřelého, obvykle jako přání posmrtného života v ráji. Rozdíl mezi nimi pramení z kulturně-historického rozdílu mezi těmito dvěma zeměmi, a to, že pro ruskou historii je příznačné jiné státní zřízení než pro historii českou. Tento fakt se odráží také například ve folkloru. V ruských pohádkách se objevuje dodnes především carství, naopak v pohádkách českých království.

Mezi frazémy symetricko-asymetricky ekvivalentní patří také „*как небо и земля/небо от земли*“ a jeho český ekvivalent: „*jako nebe a dudy*“. Oba vyjadřují to, že mezi dvěma věcmi, lidmi či skutečnostmi není nic podobného, jsou zcela protikladné, velmi silně se odlišují. Ruský frazém vznikl ze staroslověnštiny díky představám o tom, že nebe je ideál mravnosti a země je místo pro hříchy. V českém frazému protikladem k nebi není země, ale peklo. A peklo tady představují dudy jakožto pekelný hudební nástroj.

„*Обетованная земля*“ má kromě ekvivalentu symetrického další variantu. V češtině se jako synonymum pro zemi zaslíbenou používá také výraz „*země oplývající mlékem a strdí*“. Tento frazém se do češtiny dostal ze starších překladů Bible.

Jestliže je někdo životním realistou, bere život tak jak je a „nelétá s hlavou v oblacích“, můžeme o něm říci: „*твердо ступает по земле*“ nebo „*стоjí nohama pevně na zemi*“. Lexikální vyjádření těchto frazémů je velmi blízké. V českém jazyce se na zemi pevně stojí a v ruském se po zemi pevně „chodí“/ „ступает“.

S použitím frazému „*смотреть мрачнее тучи*“ nebo jeho ekvivalentu „*tvářit se jako (černý)mrak*“ mluvíme o člověku, který je zamračený, neusmívá se. V českém frazému je tertium komparationis „černý mrak“, což je v ruštině vyjádřeno pomocí komparativu adverbia „мрачно“, tedy „мрачнее тучи“.

Ekvivalentní frazémy „*на небе ни облака*“ a „*obloha je jako vymetená*“ se liší tím, že to, co je v ruštině vyjádřeno přímo, je v češtině vyjádřené přirovnáním. „*Obloha je jako vymetená*“ znamená, že na obloze nejsou žádné mraky ani obláčky.

Frazém „*filmová hvězda*“, který označuje osobu, která je slavná díky tomu, že hraje ve filmu. V ruštině má ekvivalent „*звезда экрана*“, což je, přeloženo do češtiny, „hvězda obrazovky“.

Ruský frazém „*земная твердь*“ má český ekvivalent ve výrazu: „*povrch zemský*“.

„*He om mira cego*“ či „*být jako z jiného světa*“ použijeme v hovoru o člověku, který je příliš velký idealista, snilek. Ruský frazém má původ ve staroslověnštině, „*сей*“ bychom dnes nahradili pronomem „*этот*“.

„*Как мир стоит*“ je frazémem, který říká, že se něco děje od té doby, co stojí svět, tedy odjakživa, že to tu bylo vždycky. Český ekvivalent je „*Co svět světem stojí*“.

5.2.2. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují komponent z oblasti „vesmír“, ne však ten samý.

V jazyce existují takové frazémy, které mají svůj frazeologický ekvivalent, ten je asymetricky-ekvivalentní, ale vesmírné těleso, které je zpravidla stěžejním komponentem, je v každém jazyce jiné.

Je tomu tak například u frazémů „*он как лунатик*“, kde se objevuje komponent „*лунатик*“, odvozený od lexému „*луна*“. Český frazém, který mu odpovídá, zní: „*je jako ve hvězdách*“.

Pokud se nějaký člověk chová zmateně nebo nemá smysl pro realitu, říkáme o něm rusky: „*как с луны свалился*“. Kromě absolutního ekvivalentu „*jako by spadl z Měsíce*“, se vyskytuje český synonymní frazém „*jako by spadl z Marsu*“, který je symetricky-asymetrickým ekvivalentem. Dalším frazémem s podobným významem je ruský frazém: „*как с неба свалился*“. České frazémy, které jsou mu ekvivalentní, jsou např.: „*jako by spadl z Měsíce*“ či „*jako by spadl z Marsu*“.

Frazém „*земная юдоль*“ je ekvivalent českého frazému „*boží svět*“, „*bílý svět*“. Význam frazému je *celá planeta Země* nebo *svět*.

Když je člověk ochotný pro nějakou věc nebo častěji pro nějakého člověka udělat cokoliv, rusové o něm řeknou: „*он бы снял и луну с неба*“. V českém frazému

nepřinášíme z nebe měsíc, ale hvězdy: „*snesl by hvězdy z nebe*“, popřípadě „*snesl by modré z nebe*“.

„*Засиять как звезда*“ může někdo, kdo rychle a neočekávaně vynikne nějakou svou schopností nebo dovedností. Česky tento stav popíšeme frazémem: „*zazářit jako meteor/raketa*“.

Stejný význam jako frazém „*на краю света*“ má frazém „*на краю земли*“. Země pro nás představuje svět a z představ o tom, že je placatá, vyplynulo, že musí mít nějaký konec. Ekvivalentním k tomuto frazému je v češtině frazém: „*na konci světa*“.

Člověka, který je velmi veselý a usměvavý, v ruštině popíšeme frazémem: „*сиять как звезда (во мраке ночи)*“. V českém jazyce může takový člověk „*zářit jako slunce*“, „*zářit jako měsíc*“, „*zářit jako měsíček na hnoji*“.

Výrazy „*под луной*“, „*pod sluncem*“ popisují většinou ve spojení se superlativem jev, kdy je něco nejlepší, největší, atd. Všechno, co se nachází na Zemi, je po Sluncem nebo pod Měsícem/ *под луной*. Proto „*pod sluncem*“ znamená na světě.

5.2.3. Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v ruské variantě.

„*Соль земли*“ nebo česky „*sůl života*“ je to nejhlavnější, nejcennější, nejdůležitější na světě.

Frazém „*Зарыть талант в землю*“ vyjadřuje to, když někdo ničí své schopnosti, nepoužívá je, mrhá jimi. Český ekvivalentní frazém je podobný, základ tvoří také slovo „*talent*“, který Češi nezarývají, ale zahazují: „*zahodit talent*“.

„*Земля уходит из-под ног*“ můžeme přeložit podobně jako frazém „*терять землю из-под ног/под ногами*“ (viz symetricky ekvivalentní frazémy) spojením „*ztrácet pevnou půdu pod nohama*“. Popisují situaci, kdy se něčí stav stává nejistým, člověk ztrácí jistotu v úspěchu svého jednání.

Přisahou nebo potvrzením toho, že se něco stalo či stane, jsou frazémy: „*Разрази меня силы небесные!*“ a „*Аť до мѣ гром уході!*“. Rusky na sebe v případě, že nemluvíme pravdu, přivoláváme „*силы небесные*“/„*nebeské síly*“, česky „*hrom*“.

„Журавль в небе“ je zbytek z ruského přísloví: „Лучше синица в руках, чем журавль в небе“, který popisuje stejnou situaci, jako české přísloví: „Lepší vrabec v hrsti, nežli holub na střeše“. Použijeme je, pokud si myslíme, že je lepší získat alespoň něco, že není třeba riskovat pro něco, co pravděpodobně nezískáme, a máme se spokojit s tím, co je na dosah. V ruštině i češtině srovnáváme dva předměty, kdy jeden je dostupný „в руках“ /“v rukou“, a druhý nedostupný „на неби“ a „на стřeše“. Rozdíl je tady ještě v předmětech, které srovnáváme: v ruštině „синица“/„sýkorka“ a „журавль“/„čáp“ a v češtině „vrabec“ a „holub“.

Přirovnání „Он старый как мир“ má další český ekvivalent v přirovnání „Je starý jako Abrahám/ Metuzalém“, znamená být neobvykle starý, popř. zkušený.

Ruskému pohádkovému obratu „за тридевять земель“ odpovídá český „za devatero horami“. Oba znamenají velmi daleko žít, odjet, nacházet se. V českém frazému jsou místo ruských „земі/земель“ „hory“ a obsahuje druhovou číslovku „devatero“. Oproti tomu ruský frazém se skládá ze dvou číslovek: „три“ a „девять“. Vznikl v době, kdy v Rusku vedle desítkové soustavy existovala také devítková. Znamenalo to tehdy dvacet sedm.

Ruské přirovnání „У нее/глаза прозрачные как небо“ má ekvivalent v přirovnání „Má oči jako studánky“ nebo „Má oči modré jako pomněnky“. Vypovídá o očích, které jsou výrazně a čistě modré.

5.2.4. Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v české variantě.

„Работать от зари до зари“ je rčení, které vyjadřuje český frazém „pracovat od slunka do slunka“. V ruském „от зари“ znamená od svítání. Česky „od slunka“ vyjadřuje totéž. „Sluncem“ je zde obrazně vyjádřen východ slunce.

Jestliže o člověku povíme „он стоит как вкопанный“ nebo „je jako zaražený do země“, znamená to, že je něčím vyděšený, stojí strnule, nehybně. Český frazém přirovnává takového člověka k někomu, kdo je zaražený do země, ruský k někomu, kdo stojí jako by byl zakopaný.

Frazémy „*Je tu jako v nebi*“ a „*Здесь как в раю*“ vyjadřujeme, že se někde člověk cítí dobře, líbí se mu tam. Vychází z představ o tom, že existuje nějaké místo „рай“/„ráj“ nebo „nebe“, kde žijí dobří lidé po smrti a jsou tam šťastní.

Pokud je někde mnoho lidí, můžeme říci česky „*Je jich tam jako mraků*“ a rusky: „*Их как собак нерезаных*“.

5.3. Asymetrická ekvivalence

Asymetrické frazémy se neliší jen jedním nebo dvěma komponenty, ale obsahují komponenty různé a také mají zcela odlišnou strukturu. Opět mohou obsahovat stejný či různý komponent z oblasti „vesmír“, nebo může v některé z variant zcela chybět. Podle jeho přítomnosti/nepřítomnosti dělíme frazémy na:

1. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují stejný komponent z oblasti „vesmír“.
2. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují komponent z oblasti „vesmír“, ne však ten samý.
3. Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v ruské variantě.
4. Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v české variantě.

5.3.1. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují stejný komponent z oblasti „vesmír“:

Jestliže je člověk „*контумель неба*“ nebo o něm lze říci, „*он небо контумель*“, znamená to, že žije bez cíle, bez užitku pro druhé. Vzniklo zkrácením rčení „*Без дела жить, только небо контумель*“. Český ekvivalent zní „*ptactvo nebeské*“.

Ruský frazém „*хватать звезды с неба*“ a český „*hvězdy mu daly do vínku*“ mají význam *odlišovat se vyčnívajícími schopnostmi, chytrostí atd.* Ruský frazém vznikl v úřednickém prostředí, kde si odměny a vyznamenání- hvězdy zasloužili někteří díky velkému úsilí a jiní je dostávali tak, jako by je chytali z nebe. Český frazém vznikl díky tomu, že dříve narozené děti dostávaly do kolíbků dary. Zde je darem myšlena nějaká schopnost nebo dovednost.

5.3.2. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují komponent z oblasti „vesmír“, ne však ten samý:

Ruský frazém „*Разверзлись хляби небесные*“, který komentuje situaci, kdy velmi silně prší nebo začíná pršet, se vztahuje k biblickému mýtu o potopě světa. Český ekvivalent je „*průtrž mračen*“.

Pokud člověku velmi slabo, můžeme v této situaci použít frazém „*либо с овчинку кажется*“ či některý z jeho českých ekvivalentů „*zatmělo se mu před očima*“ a „*viděl všechny svaté*“.

„*Витать между небом и землей*“ a „*мít hlavu v oblacích*“ znamená totéž jako *být ve snovém stavu, oddávat se bezplodným fantaziím, nevšímat si okolí*.

Ruský frazém „*Чего только не бывает на свете*“ je ekvivalentem českého frazému „*jsou věci mezi nebem a zemí*“. Mluvíme o situaci, kdy se setkáme s něčím nadpřirozeným nebo neuvěřitelným.

Ruský frazém „*И на солнце есть пятна*“ pochází z astronomie. Na Slunci jsou oblasti s nižší teplotou, které se jeví tmavě. Některé jsou vidět i pouhým okem ze Země a na základě tohoto jevu vzniklo toto přísloví. Říká, že i ten nejlepší může mít nějaké nedostatky, že nikdo není dokonalý. Česky můžeme takovou situaci okomentovat frazémem „*Učený z nebe nespadl*“.

Jestliže „*приниел (чей-то) звездный час*“, mluvíme o úspěchu nebo triumfu, kterého někdo dosáhl po vynaložení úsilí. V českém jazyce existuje frazém „*být na výsluní*“, který má význam blízký tomuto ruskému frazému. Znamená, že někdo má úspěch a daří se mu dobře.

Ruský frazém „*звезды считать*“ má český ekvivalent „*chodit s hlavou v oblacích*“, je tedy synonymní s frazémy „*витать в облаках*“ a „*парить в облаках*“ a popisuje snílka, který žije mimo realitu.

Jestliže bychom za frazémy považovali i tak zvané frazémy lexikální, našli bychom frazeologický ekvivalent i k frazému: „*вонять к небу*“. Ekvivalentem by bylo slovo „*donebevolající*“. Oba výrazy jsou zastaralé a mluví o něčem, co vyvolává rozrušení. Ruský frazém je původem biblický.

5.3.3. Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v ruské variantě:

Některé frazémy se liší méně, jejich význam je možné na základě nějaké podobnosti v obou jazycích odhadnout, například frazém „*промчатся как метеор*“ bychom mohli přeložit českým frazémem „*letět jako namydlený blesk*“. Oba mají stejný smysl: *pohybovat se velmi rychle*.

Většinou se ale tyto frazémy liší tak, že pokud člověk konkrétní frazémy nepoužívá a nezná jejich smysl, může stěží tyto frazémy určit jako ekvivalentní. Jestliže o někom řekneme, že „*землю роет*“, znamená to, že na něčem intenzivně pracuje, projevuje aktivitu pro dosažení nějakého cíle. Česky bychom řekli, že „*jde přes mrtvolý*“ nebo „*usiluje o něco hlava nehlava*“.

Frazém „*между небом и землей*“ se vztahuje k popisu člověka, který se žije bez příbytku, „*bez střechy nad hlavou*“.

„*Упаси царица небесная*“ je výrazem varování. Je to upozornění na to, aby se člověk něčeho vyvaroval. Českým ekvivalentem je frazém „*Chraň bůh!*“.

Frazém „*И на солнце есть пятна*“ (viz Asymetrické frazémy, které mají různá vesmírná tělesa v obou variantách) má ekvivalenty také mezi frazémy neobsahujícími žádné vesmírné těleso: „*Všechno má své mouchy*“, „*Nikdo není dokonalý*“.

5.3.4. Ekvivalenty, které komponent z oblasti „vesmír“ mají jen v české variantě:

Mezi tyto frazémy patří ty, jež mají podobnou strukturu, ale odlišné komponenty. Patří sem ekvivalentní dvojice: „*Je psáno ve hvězdách*“ a „*Было предназначено судьбой*“. Vychází z předpokladu, že lidský život je nějakým způsobem předurčen a řídí ho buď hvězdy, nebo osud/судьба.

„*Sahat ke hvězdám*“ má ruský ekvivalent ve frazému „*достигать вершин*“. Člověk sahá ke hvězdám, když ve svém životě dosahuje něčeho významného, těžko nedosažitelného.

Když je něco očividné nebo snadno pochopitelné, je to „*nad slunce jasné*“, rusky lze říci: „*(Это) ясно как божий день*“.

Náleží ale také takové ekvivalenty, které mají i strukturu zcela odlišnou:

„*Олух царя небесного*“ je někdo, kdo je velmi hloupý. Tento frazém patří do nespisovného jazyka a existuje mnoho teorií, z čeho vlastně slovo „олух“ pochází. Rozhodně je to záporný výraz a znamená něco jako *дырак/hlupák*. Česky bychom tento frazém vyjádřili například frazémem, jenž také patří k nespisovné jazykové vrstvě: „*je blbej až to bolí*“.

Frazém „*jako že je slunce nade mnou*“ má ekvivalent v ruském „*как бог свят*“ a používá se v případě, že chceme zdůraznit to, že tvrzení, o kterém mluvíme, je určitě pravdivé.

Dva synonymní frazémy: „*mít na zemi očištěc*“ a „*mít peklo na zemi*“ mají ruský ekvivalent: „*Его жизнь- настоящий ад*“. Použijeme je, když mluvíme o člověku, který nemá pěkný život.

Frazeologické ekvivalenty, lišící se výrazněji, jsou pro člověka, který s jejich používáním není obeznámen, těžko pochopitelné. Například český frazém: „*To je ještě ve hvězdách*“ je možné přeložit ruským ekvivalentem: „*Это еще вилами на воде писано*“. Jejich význam je *něco je nejisté, ještě není známo, jak to dopadne*.

„*Nabít ho do kanonu a vystřelit na měsíc*“ má ekvivalent ve frazému: „*Черт бы его взял!*“ Znamenají, že chceme někoho, kdo nás naštvál a my ho nechceme vidět, vystřelit na měsíc, co nejdál od nás, nebo mu přejeme, aby si ho odnesl čert.

Frazém „*Směje se jako měsíček na hnůj*“ má mnoho ekvivalentů. Kromě těch asymetricky-symetrických najdeme i ekvivalent asymetrický, například: „*Рот до ушей*“.

„*Světlem protřelý*“ člověk je někdo, kdo má životní zkušenosti, je zcestovalý, světaznalý. Ruský frazém, vyjadřující tu stejnou situaci, zní: „*пройти сквозь огонь и воду (и медные трубы)*“.

Pokud je člověk namyšlený a egoistický, je možné o něm říci: „*Tváří se, jako by mu patřil celý svět*“, rusky vyjádříme stejnou situaci výrazem: „*Он держится надменно*“.

5.4. Relativní ekvivalenty

Jsou takové, jejichž význam není přesný, je jen přibližný.

5.4.1. Ekvivalenty, které v českém i ruském jazyce obsahují vesmírný komponent

K frazému „*небо с овчинку кажется*“ můžeme kromě asymetrického ekvivalentu uvést také relativní ekvivalent „*měl hvězdičky před očima*“. Tyto frazémy mají význam: *udělalo se mu slabo*, v českém frazému jde ale spíše o slabost fyzickou, kdežto v ruském frazému je původem strach.

5.4.2. Ekvivalenty, které obsahují vesmírný komponent jen v jedné variantě

„*Бейт vychcanej jako mraky*“ je frazémem patřícím do nespisovné jazykové vrstvy. Jestliže se někdo chová vypočítavě a dělá věci tak, aby z toho především on měl prospěch, lze takovou situaci popsat tímto frazémem. V ruském jazyce můžeme o takové člověku říci: „*Он хитрый как змея*“ nebo „*Он тертый калач*“.

Frazémem: „*доставать/достать из-под земли*“ nebo českým „*jít přes mrtvolý*“ vyjadřujeme *libovольnými prostředky, jakýmkoliv způsobem, kdekoliv, jakkoliv*. Ruský frazém je spojen se starým zvykem zakopávat do země kovové mince kvůli tomu, aby se zachovaly a v případě nutné potřeby je bylo možné použít. Český frazém obsahuje nadsázku, „*jít přes mrtvolý*“, znamená *být schopen pro dosažení tohoto cíle i zabít*.

Jestliže rusky o někom povíme: „*Звезд с неба не хватает*“, znamená to, že ničím zvláštním nevyniká, má běžné schopnosti, nic se mu nevede. Za český ekvivalent můžeme považovat frazémy „*být levý jako šavle*“, či „*mít obě ruce levé*“, jež jsou svým významem velmi blízké, ale jejich význam je více negativním hodnocením člověka, o kterém mluvíme. V ruském frazému mluvíme o průměrném, v českém spíše o neschopném člověku.

Ruské přirovnání „*как лунь седой*“ nebo „*как лунь белый*“ hovoří o vlasech člověka, který má šediny po celé hlavě. V českém jazyce existuje frazém s blízkým významem: „*má stříbro ve vlasech*“.

Frazém „*не слышать земли под собою*“ nebo jeho zastaralou variantu „*не чуютъ земли под собою*“ můžeme nahradit českým hovorovým frazémem „*být mimo*“. Znamená to *být v povzneseném stavu nadšení z něčeho, nebo nevnímat*.

5.5. Frazémy bezekvivalentní

Obsahují národně specifické elementy, antroponyma, aliteraci, rým, staroslověnzmy a mohou se překládat pomocí opisu frazému, zapojení příkladu a kontextu nebo díky jazykově-zeměpisného komentáři.

5.5.1. Bezekvivalentní ruské frazémy

Frazém: „*Землю от пожара уберечь*“ znamená nutnost či potřebu zachránit svět před válkou. Český ekvivalent neexistuje, protože tento výraz je okřídlený, je to citát z textu písně „*Если бы парни всей земли*“, jejímž autorem je E.A.Dolmatovskij. Tato píseň vyzývá mladé lidi, aby nedopustili další válku a bojovali proti ní.

Podobně je na tom frazém: „*Небо в алмазах*“, jehož autora také známe. Je to výraz ze hry A.P.Čechova „*Strýček Váňa*“, který se stal okřídleným. Můžeme to říci o bohatém, krásném životě nebo o něčích touhách, snech.

Ruský frazém: „*Аж небу жарко*“ znamená dělat něco tak, že už to nemůže být silněji, energičtěji. Mluvíme tak o vyšší úrovni napětí, intenzity nějaké činnosti.

Jestliže o někom lze říci: „*от земли не видать*“ nebo „*чуть от земли видать*“ znamená to, že je velmi malého vzrůstu.

Frazémy „*сидеть/садиться/сестъ на земле*“ a „*сажать/посадить на землю*“ mají spojitost se zemědělstvím. V češtině takovýto frazém neexistuje, vyjádříme to například „*zabývat se zemědělstvím*“ nebo „*stát se zemědělcem*“.

Ruský frazém „*мерить(мерять) землю*“ můžeme česky vyjádřit volně *chodit pěšky na velkou vzdálenost*.

„*Как только земля носим/терпим*“ se říká o člověku, který je zlý, hloupý nebo pro ostatní neužitečný. Česky nepoužijeme frazém, protože podobný frazém v češtině není, ale volné spojení, např.: „*Jak je vůbec možná jeho existence na zemi?*“

Další ruský frazém, který se do češtiny přeloží volným slovním spojením, je: „*идти по муру*“, jenž znamená *žebrať* či *prosit o almužnu*.

Když něco velmi chceme, moc po tom toužíme, tak můžeme v ruštině použít frazém „*Как манны небесной*“. Význam tohoto frazému je *netrpělivě po něčem toužit* nebo *velmi si něco přát*.

Podobný frazém, který obsahuje „božský pokrm“/ „*манну небесную*“ má ale jiný význam. Je to frazém: „*питаться манной небесной*“ a znamená to *nemít dostatek jídla, hladovět*. Český ekvivalentní frazém opět nenalezneme.

Dalším ruským frazémem, který v češtině nemá ekvivalent, je: „*Семь верст до небес (и все лесом)*“. Tento frazém použijeme, jestliže někdo velmi mnoho naslibuje/namluví. „*Попадать пальцем в небо*“ může někdo, kdo říká nebo dělá něco přesně tak, jak by to nemělo být. V češtině jsme pro takovou skutečnost frazém nenašli, můžeme ho jen opsat, například: *dělat něco nemístně, nevhodně*.

„*Штурмовать небо*“ je frazém, který měl původně vztah k řecké mytologii, konkrétně k mýtu o Ikarovi. Jeho význam byl *narušovat daná ustanovení, porušovat pravidla*. Díky použití K. Marxe se ale jeho význam posunul a začal se používat ve smyslu *vést hrdinskou bitvu za svou věc, dobývat něco*.

Ruský frazém „*под облака*“/„*до облаков*“ také nemá v českém jazyce svůj frazeologický ekvivalent. Můžeme ho nahradit volným slovním spojením „moc vysoko“.

Frazém „*не близкий свет*“ použijeme, mluvíme-li o daleké cestě, česky můžeme tuto situaci opět opsat, například: *daleká země*.

„*Царь небесный*“ a „*царица небесная*“ jsou právě jedny z frazémů, které obsahují ruské reálie. Česky bychom ho mohli nahradit například výrazem: „*Bůh*“ nebo „*Hospodin*“ a „*Boží matka*“.

„*Напрасно тяготить землю*“ je zastaralý a pravděpodobně vznikl z homérovského obratu „*бесполезное бремя земли*“. Znamená *žít bez cíle, zbytečně, bez užitku podruhé lidi nebo pro společnost*. Český ekvivalent jsme nenašli.

Dalším problematicky přeložitelným frazémem do češtiny je: „*На миру и смерть красна*“. Česky ho můžeme jen vysvětlit: To, co je vidět a co je veřejné, se zdá být lepším než jaké to ve skutečnosti je.

5.5.2. Bezekvivalentní české frazémy

Český frazém „*stát (nohama) na zemi/ držet se při zemi*“ v ruském jazyce nahradí opis, protože není frazém, který by měl stejný význam. Řekli bychom například: „сохранять трезвый взгляд на вещи“.

„*Jednou za uherský měsíc (rok)*“ je frazém, který vyjadřuje, že se něco děje po dlouhé době. Ruský výraz pro tuto situaci je: „раз в год“.

„*Vzít druhou o zem*“ je možné, pokud dostaneme ránu. Pokud byla rána velmi velký, v tom případě se říká, že jsme „druhou vzali o zed““. Ruský můžeme říci například: „отлететь от удара“.

Člověk, který má rád společnost, rád se baví a zažívá nové věci: „*je do světa*“. Ruský můžeme takovou situaci popsat například pomocí spojení: „он любит общество, развлечения“.

Český frazém „*hýbat světem*“ znamená *dělat nějaké převratné věci*. Ruský opíšeme takovou situaci: „быть движущей силой“.

6. Závěr

V teoretické části práce jsme představili frazeologii jako vědu, některé z přístupů k frazeologii, pojetí a definice frazému a různé klasifikace frazémů, které vypracovali ruští i čeští lingvisté.

Struktura ruských a českých frazémů je, vzhledem k tomu, že oba jazyky jsou slovanské a mají k sobě blízko, velmi podobná. Všechny námi popsané struktury ruských frazémů s vesmírným komponentem mají odpovídající struktury v českém jazyce, pouze u frazémů se spojkou „jako“, takzvaných ustálených přirovnání, se struktury odlišují, a to v konstrukcích, které v češtině obsahují kondicionál. Přirovnání, která jim odpovídají v ruském jazyce, mají tvar verba v indikativu, ne v kondicionálu. Například český frazém: „*jako by spadl z Měsíce*“ proti ruskému „*как с луны свалился*“.

Ze všech frazémů obsahujících vesmírná tělesa, které jsme nashromáždili, jsou nejčastější konstrukcí v ruštině i v češtině nevětná přirovnání („*блестеть как солнце*“, „*улыбаться как солнышко*“, „*zářit jako slunce*“, „*zazářit jako meteor*“), potom nevětné verbální konstrukce obsahující verbum a substantivum („*хватать звезды с неба*“, „*srovnat (něco) se zemí*“). Dále se hojně vyskytují frazémy větné a frazémy nevětné nominální postavené na modelu adjektivum a substantivum („*красная планета*“, „*nebeské vojsko*“). Naopak nejméně frazémů má strukturu substantiva v předložkovém pádě, substantiva v genitivu a také nevětné konstrukce se záporom, kterých je v ruském jazyce více než v jazyce českém, kde jsme nenašli žádný takovýto frazém.

Co se týče stylistické charakteristiky českých a ruských frazémů, v obou jazycích převažují frazémy stylisticky neutrální, tedy takové, které lze použít ve všech oblastech jazyka. Tyto frazémy je také možné zařadit do téměř jakéhokoliv funkčního stylu. Z pohledu emocionálně-expresivní charakteristiky tvoří zabarvené frazémy výrazně větší skupinu. Frazémy jsou totiž věci především mluveného jazyka, pro který je emotivnost a expresivita charakteristická. Tyto frazémy obvykle obsahují diminutiva nebo komponenty, které se samy o sobě vyznačují tím, že jsou expresivně zabarvené („*улыбаться как солнышко*“, „*mít hvězdičky před očima*“).

Frazémy jsou závažným překladatelským problémem. Při překladu frazémů je důležité přeložit obsah frazémů, tedy najít ekvivalent, který bude mít stejný význam. Forma frazému tady nehraje roli.

Mezi námi analyzovanými frazémy nacházíme takové, které mají ekvivalenty se stejným obrazným vyjádřením a mají také stejné stylistické zabarvení a pak jsou takové frazémy, které odpovídají částečně či vůbec. V tomto případě je možné použít frazém, který není významově přesný, ale pouze blízký, nebo lze frazém přeložit opisem. Díky původu a příslušnosti k jedné, slovanské skupině jazyků naprostá většina frazémů v ruském jazyce má v češtině svůj ekvivalent. Více než třetina frazémů má svůj symetrický ekvivalent. O něco méně je asymetricky-symetrických ekvivalentů, tedy takových, které se liší například jedním komponentem. Téměř pětinu celkového počtu tvoří ekvivalenty asymetrické. Nepřeložitelné ekvivalenty, jež nelze přeložit do druhého jazyka frazémem, ale opisem významu, zabírají druhou nejmenší skupinu. Nejméně v námi sledovaném materiálu je tak zvaných relativních ekvivalentů.

Zaměříme-li se na komponenty frazémů, v obou jazycích převažují ty s komponentem „země“/ „земля“, dále jsou velmi častými „hvězda“/ „звезда“ a „nebe“/ „небо“, přičemž v ruském jazyce jsme našli frazémů s komponentem nebe dvakrát více. V obou jazycích jsou velmi četné frazémy s výrazem „svět“, jemuž odpovídají ruské „свет“/ „мир“. V češtině jsme našli více frazémů s komponentem „slunce“ a „měsíc“.

V ruském jazyce se ve frazeologii častěji než výraz „месяц“ používá „луна“. Oproti českému „luna“ je toto ruské slovo stylisticky neutrální. Jen několik frazémů v obou jazycích obsahuje komponenty „planeta“/ „планета“, „oblaka“/ „облака“, „mrak“/ „мрак“. V češtině jsme našli jediný frazém s komponentem „Mars“, „meteor“, „raketa“, podobně v ruštině frazém s komponentem „метеор“.

Frazémy, které zkoumáme, jsou si stejně jako jazyky, v nichž se vyskytují, velmi blízké, jejich struktura i sémantika je ve většině případů shodná nebo minimálně podobná. Zároveň ale existují také takové frazémy, které obsahují jazyková či kulturní specifika, jež se vyskytují jenom v jednom z těchto jazyků.

Резюме

Дипломная магистерская работа „Фразеологизмы с компонентом из тематической области „вселенная и небесные тела“ в русском и чешском языках“ („Frazémy s komponentem z tematické oblasti vesmír a vesmírná tělesa v ruském a českém jazyce.) ставит перед собой цель собрать и рассмотреть достаточное количество фразеологизмов, которые содержат компоненты из тематической области „вселенная и небесные тела“.

Эта дипломная работа состоит из нескольких частей. В теоретической части работы мы познакомились с фразеологией как лингвистической дисциплиной, с некоторыми подходами к ней, определением самого понятия „фразеологизм“ и с разными классификациями фразеологизмов, которыми занимались чешские и русские лингвисты.

Во второй части мы проанализировали грамматическую структуру чешских и русских фразеологизмов с компонентом из тематической области „вселенная“ и классифицировали их по структуре.

В третьей части мы занимались стилистической характеристикой этих фразеологизмов, разделили их согласно стилистической характеристике целого фразеологизма, учитывая стилистические признаки самих его компонентов.

В последней части нашей работы мы классифицировали материал с точки зрения эквивалентности чешских и русских фразеологизмов, старались объяснить значение и в некоторых случаях (где происхождение на первый взгляд непонятно) происхождение фразеологизмов. Благодаря происхождению и принадлежности к одной языковой группе славянских языков, большинство русских фразеологизмов имеет чешский эквивалент и наоборот, но некоторые нужно перевести при помощи описания.

Resume

This thesis entitled "Czech and Russian phrasemes containing components of the universe and celestial bodies" has for its object to gather and explore as large as possible number of phraseologisms containing the components on the theme of space and celestial bodies.

It consists of several parts. In the theoretical part we engaged in phraseology as science, in some attitudes to it, in definition of phrasemes and different classifications that were created by Czech and Russian philologists.

In the second part we analyzed the grammatical structure of Czech and Russian phrasemes and classified them according to their structures.

In the third one we dealt with stylistic characteristics of Czech and Russian phrasemes, divided them according to stylistic characteristics of the whole phrasemes having regard for stylistic characteristics of particular component.

The last part of our work is dedicated to the comparison of Czech and Russian equal phrasemes that we divided on the basis of relationship of these equivalents and their components. We explained particular phrasemes and their origin. In case the origin was not evident we had tried to explain it too. Most of those Russian phrasemes we explored has its equivalent in Czech vice versa. However, some of them have to be translated periphrastically.

Použitá literatura

ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E.: *Současná stylistika*. Praha: Lidové noviny, 2008.

ČERMÁK F.: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007.

ČERMÁK, F. – HRONEK, J. a kol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné R – Ž*. Praha: Academia, 1994.

ČERMÁK, F. – HRONEK, J. a kol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné A – P*. Praha: Academia, 1994.

ČERMÁK, F. – HRONEK, J. a kol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Přirovnání*. Praha: Academia, 1983.

ČERMÁK, F. - HRONEK, J. a kol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy neslovesné*. Praha: Academia, 1988.

Kolektiv autorů: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

Kolektiv autorů: *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

MAN, O.: *Základy lexikologie ruského jazyka*. Praha: SPN, 1987.

MARTINKOVÁ, M.: *Rusko-český frazeologický slovník*, Praha: SPN, 1953.

MOKIENKO, V. M. , A WURM, A.: *Česko-ruský frazeologický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s. r. o., 2002.

MOKIJENKO, V. M., STĚPANOVA, L.: *Ruská frazeologie pro Čechy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.

MRHAČOVÁ, E., PONCZOVÁ, R.: *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice*. Česko-polský a polsko-český slovník. Ostrava: Nakladatelství Tilia, 2003.

SEKANINOVÁ, E.: *Dvojazyčná lexikografia v teórii praxi*, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993.

БАБКИН, А.М.: *Русская фразеология. Её развитие и источники*. Ленинград: Наука, 1970.

- БИРИХ, А. К., МОКИЕНКО В. М.: *Русская фразеология: историко-этимологический словарь: около 6000 фразеологизмов*. Москва: Астрель, 2005.
- ВАЛГИНА, Н.С.: *Синтаксис современного русского языка: Учебник*. Москва: Агар 2000.
- ВИНОГРАДОВ, В. В.: *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке*. In: ВИНОГРАДОВ В. В. *Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва: 1977.
- ВИНОГРАДОВ, В.В.: *Русский язык (грамматическое изучение о слове)*. Москва: Высшая школа, 1972.
- ГОЛУБ, И. : *Стилистика русского языка*, Москва: Рольф, 2001.
- ЖУКОВ, В. П.: *Семантика фразеологических оборотов*. Москва: Просвещение, 1978.
- ЖУКОВ, В. П.: *Русская фразеология: Учебное пособие*. Москва: Высшая школа, 1986.
- МОЛОТКОВ, И. А. : *Фразеологический словарь русского языка*, Moskva: Астрель, 2006.
- МОЛОТКОВ, И. А.: *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград: Наука, 1977.
- МОКИЕНКО, В.М., МЕЛЕРОВИЧ А. М.: *Фразеологизмы в русской речи*. Москва: Русские словари, 1997.
- МОКИЕНКО, В.М. *Славянская фразеология*. Москва: 1980.
- РОЗЕНТАЛЬ, Д.Э., Голуб И.Б., Теленкова М.А.: *Современный русский язык*. Москва: 2002.
- ШАНСКИЙ, Н.М.: *Фразеология современного русского языка*. Москва: Высшая школа 1985.
- ШМЕЛЕВ, Д.Н.: *Современный русский язык*. Лексика. Москва: 1977.
- ТИХОНОВ, А.Н. и другие: *Фразеологический словарь современного русского литературного языка, том первый (А-П)*. Москва: Наука, 2004.
- ТИХОНОВ, А.Н. и другие: *Фразеологический словарь современного русского литературного языка, том первый (П-Я)*. Москва: Наука, 2004.

Seznam použitých frazémů:

České frazémy:

S komponentem HVĚZDA:

Vycházející hvězda.....	28, 41, 57
Vyšla Hvězda.....	29, 35, 58
Narodit se na šťastné hvězdě.....	38, 58
Hvězda zašla.....	29, 35, 58
Filmová hvězda.....	66
Hvězda první velikosti.....	31, 41, 56, 58
Vůdčí hvězda.....	41, 58
Putovat za hvězdou.....	28, 38
Spoléhat na svou dobrou (šťastnou) hvězdu.....	38, 58
Snést hvězdy z nebe.....	38, 58, 67
Davidova (židovská, žlutá) hvězda.....	31, 40, 41, 49, 60
Hvězdné manýry.....	41, 64
Mít hvězdičky před očima.....	32, 38, 54, 57, 73, 77
Je psáno ve hvězdách.....	30, 31, 35, 51, 71
Být jako ve hvězdách.....	39, 66
Hvězdy mu daly do vínku.....	30, 33, 35, 51, 69
To je ještě ve hvězdách.....	35, 72
Sahat ke hvězdám.....	32, 38, 71
Chodit s hlavou ve hvězdách.....	38, 63

S komponentem MARS:

Jako by spadl z Marsu.....	39, 66
----------------------------	--------

S komponentem METEOR:

Zazářit jako meteor.....	39, 67, 77
--------------------------	------------

S komponentem MĚSÍC:

Měsíc svítí jako rybí oko.....	36, 57, 64
Medový měsíc.....	58
Mít tváře jako měsíc v úplňku.....	39, 64
Mít tváře jako měsíček v úplňku.....	39
Zářit jako měsíc.....	33, 39
Zářit jako měsíček v úplňku.....	39, 54, 59
Jako by spadl z měsíce.....	39, 59, 66, 77
Nabít (někoho) do kanonu a vystřelit na měsíc.....	72
(Jednou za) uherský měsíc/ rok.....	40, 76

S komponentem MRAK/MRAČNO:

Je jich tam jako mraků.....	36, 52, 69
Bejt vychcanej jako mraky.....	31, 39, 73
Průtrž mračen.....	32, 41, 52, 70
Tvářit se jako (černý)mrak.....	29, 39, 65

S komponentem NEBE:

Je tu jako v nebi.....	36, 69
Mezi nebem a zemí.....	43, 69, 70
Ptactvo nebeské.....	51, 69
Jako blesk z čistého nebe.....	44, 64
Pod širým nebem.....	43, 63
Vychválit do nebes.....	38, 61
Jako by spadl z nebe.....	39, 61
Učený z nebe nespád.....	70
Být v sedmém nebi.....	33, 38, 43, 63
Modré jako nebe.....	45, 61
Snést modré z nebe.....	63, 67
Mana nebeská.....	41, 50, 61
Nebeské vojsko.....	41, 51, 61, 77

Jako blesk z čistého nebe.....	44, 64
Žít si jako v nebi.....	39, 65
Království nebeské.....	41, 51, 65
Jako nebe a dudy.....	29, 44, 54, 65

S komponentem OBLAKA:

Létat s hlavou v oblacích.....	65
Chodit s hlavou v oblacích.....	38, 63, 70
Mít hlavu v oblacích.....	38, 70

S komponentem OBLOHA:

Obloha je jako vymetená.....	36, 52, 65
------------------------------	------------

S komponentem PLANETA:

Modrá planeta.....	41, 53, 61
Rudá planeta.....	41, 53, 61
Narodit se na šťastné planetě.....	38, 58

S komponentem RAKETA:

Zazářit jako raketa.....	39, 67
--------------------------	--------

S komponentem SLUNCE

Říše (země) vycházejícího slunce.....	59
Zářit jako slunce.....	29, 39, 59, 67, 77
Usmívat se jako sluníčko	39, 54, 59
Nej pod sluncem.....	32, 43, 67
Místo na slunci.....	31, 42, 59
Do slunce.....	43, 59
Kam nechodí slunce, tam chodí lékař.....	30, 35, 59
(To je) nad slunce jasné.....	30, 31, 72
Pracovat od slunka do slunka.....	32, 38, 54, 68

Jako že je slunce nade mnou.....	72
Manželství bez dětí - den bez sluníčka.....	30, 35, 57
Svítlí-li slunce na Hromnice, hojnost žita i pšenice.....	30
Od svatého Bartoloměje slunce již tolik nehřeje.....	30
Svatý Václav v slunci září, sklizeň řípy se vydaří.....	30

S komponentem SVĚT:

Boží svět.....	48, 57, 65
Bílý svět.....	66
Starý svět.....	61
Velký svět.....	62
Nový svět.....	61
Být do svět.....	65
Hýbat světem.....	75
Být jako z jiného svět.....	38, 65
Svět je malý.....	34, 61
Městu a světu.....	31, 42, 50, 61
Být odříznutý od světa.....	61
Na konci světa.....	31, 41, 46, 66,
Země třetího světa.....	40, 52, 61
Starý jako svět.....	61
Tvářit se, jako by (mu/jí) patřil celý svět.....	72
Co svět světem stojí.....	65

S komponentem ZEMĚ/ZEM:

Země třetího světa.....	40, 52, 61
Vzít/dát druhou o zem.....	75
Stát (nohama) na zemi/ držet se při zemi.....	37, 75
Být jako zaražený do země.....	68, 39
Mít na zemi očístec.....	33, 38, 51, 59, 72
Mít peklo na zemi.....	72

Země tisíce jezer.....	41, 53, 62
Dopadnout na tvrdou zem.....	38, 64
Zem/Země ho pálí pod nohama.....	30, 31, 35, 59
Nejraději by se do země propadl.....	32, 34, 35, 60
Jako by ze země vyrostl.....	39, 60
Jako by pod ním zem/země hořela.....	39, 60
Snést z povrchu země nebo vyhladit z povrchu země.....	38, 58
Ráj na zemi.....	28, 42, 60
Pupek země.....	28, 38, 41, 60
Srovnat něco se zemí.....	38, 61, 77
Země nikoho.....	32, 41, 60
Jako by se do země propadl.....	39, 61
Zem/Země zaslíbená.....	33, 40, 56, 60
Země oplývající mlékem a strdím.....	51, 65
Vidět dva sáhy pod zem.....	38, 49, 61
Jsou věci mezi nebem a zemí.....	70
Budiž mu země lehká.....	31, 35, 51, 64
Pochovat do země.....	38, 64

Další české frazémy:

Mít obě ruce levé.....	73
Bez střechy nad hlavou.....	71
Má oči modré jako pomněnky.....	68
Chraň bůh.....	71
Je blbej, až to bolí.....	72
Vidět všechny svaté.....	38, 57, 70
Zatmělo se mu před očima.....	70
Mít stříbro ve vlasech.....	73
Má oči jako studánky.....	39, 68
Letět jako namydlený blesk.....	39, 71
Sůl života.....	67

Zahodit talent.....	17, 67
Ztráct pevnou půdu pod nohama.....	59, 67
Je levý jako šavle.....	73
Ať do mě hrom uhodí!.....	30, 67
Lepší vrabec v hrsti, nežli holub na střeše.....	68
Je starý jako Abrahám/ Metuzalém.....	68
Ani ryba ani rak.....	44

Ruské frazémy:

Frazémy s komponentem ЗВЕЗДА

Восходящая звезда.....	15, 40, 57
Блуждающая звезда.....	24, 48, 53
Взошла звезда.....	35, 57
Звезда окраина.....	35, 57
Взошла звезда славы.....	57
Родиться под счастливой звездой.....	37, 58
Его звезда зашла (закатилась, погасла).....	58
Путевая звезда (путеводная).....	15, 40, 58
Идти за своей звездой.....	37, 58
Полагаться положиться на свою счастливую звезду.....	37, 58
Сиять как звезда во мраке ночи.....	39
Достать звезду с неба.....	37, 58, 63, 58
Засиять как звезда.....	39, 67
Звездная болезнь.....	13, 40, 64
звезда Давида.....	41, 50, 60
Хватать звезды с неба.....	37, 69, 77
Звездный час чей.....	40, 70
Звезды считать.....	25, 37, 70

Frazémy s komponentem ЗЕМЛЯ

Земля горит под иогами/из-под ног.....	16, 35, 59
--	------------

Готов сквозь землю провалиться.....	21, 35, 52, 60
как (словно) сквозь землю провалился.....	39, 61
Как (будто, словно, точно) из-под (из) земли вырастать (вырасти).....	21, 39, 60
Он бежит будто под ним земля горит.....	36, 60
Стереть с лица земли.....	37, 60
Рай земной.....	15, 40, 60
Пуп земли.....	21, 25, 40, 41, 60
Твердо ступает по земле.....	65
Сровнять/ сравнить с землей что.....	61
Ничейная земля.....	25, 40, 60
Видеть на два (три) аршина в землю (под землей).....	13, 15, 22, 48, 61
Между небом и землей.....	43, 70, 71
Как сквозь землю провалился.....	39, 61
Не чуют земли под собой.....	48, 74
Витать между небом и землей.....	70
Пусть ему земля будет пухом.....	24, 35, 50, 64
Предавать/предать земле.....	37, 50, 64
Соль земли.....	20, 67
На краю земли.....	13, 22, 42, 67
Доставать/достать из-под земли.....	20, 37, 73
За тридевять земель.....	16, 22, 43, 49, 68
Земная твердь.....	66
Земная юдоль.....	66
Землю от пожара уберечь.....	18, 36, 37, 74
Зарыть (зарывать) талит в землю.....	37, 67
Землю роет.....	35, 71
Терять землю из-под ног/под ногами.....	37, 59, 67
Земля уходит из-под ног.....	37, 67
Как земля только носит.....	39, 74
Как только земля терпит.....	39, 74
Как небо и земля/небо от земли.....	22, 44, 65

Падать/упасть с неба на землю.....	37, 64
Ложится в землю.....	37, 50
Мерить(мерять) землю.....	37, 74
Обетованная земля.....	40, 56, 60, 65
От земли не видать.....	74
Напрасно тяготить землю.....	50, 75
Не от земли сея.....	15, 49
Не слышать земли под собой.....	48, 74
Сажать/посадить на землю.....	37, 74
Чуть от земли видать.....	37, 74

Frazémy s komponentem ЛУНА

Под луной.....	43, 67
Сиять как (полная) луна.....	39, 59
Ярко светит полная луна.....	56, 64
(У него) лицо как луна.....	13, 64
Как лунатик.....	44, 66
Сиять луну с неба.....	37
Как лунь седой.....	45, 50
Как лунь белый.....	73
Как с луны свалился.....	39, 52, 59, 66, 77

Frazémy s komponentem МЕСЯЦ

Медовый месяц.....	13, 15, 21, 23, 25, 40, 58
--------------------	----------------------------

Frazémy s komponentem МЕТЕОР:

Промчатся как метеор.....	39, 71
---------------------------	--------

Frazémy s komponentem МИР

Мир тесен.....	35, 62
Быть отрезанный от мира.....	62

Городу и миру.....	20, 43, 50, 62
Он старей как мир.....	47, 62, 68
Страны третьего мира	41, 53, 62
Не от мира сего.....	20, 24, 49, 44, 66
На миру и смерть красна.....	35, 75
Идти по миру.....	25, 37, 75
Как мир стоит.....	66

Frazémy s komponentem МРАК:

Смотреть мрачнее тучи.....	65
Сиять как звезда во мраке ночи.....	39

Frazémy s komponentem НЕБО

Хватать звезды с неба.....	37, 69, 77
Достать звезду с неба.....	37, 58, 63
Между небом и землею.....	43, 71
Семь верст до небес (и все лесом).....	23, 75
Упаси царя небесная.....	35, 54, 71
Штурмовать небо.....	21, 75
(Пре)вознести (возносить) до небес.....	37, 61
Как с неба свалился.....	21, 39, 61, 66
Попадать на седьмое небо.....	37, 63
Манна небесная.....	40, 49, 61
Под открытым небом.....	21, 43, 63
Как (будто, словно, точно) гром среди ясного неба.....	17, 22, 44, 64
Падать/упасть с неба на землю.....	37, 64
Жить как птица небесная.....	39, 65
Царство небесное.....	25, 40, 50, 65,
Царь небесный.....	15, 75
Царя небесная.....	75
Как небо и земля/небо от земли.....	22, 44, 65

Витать между небом и землей.....	70
Как с неба свалился.....	21, 39, 61, 66
Разверзлись хляби небесные.....	16, 35, 53, 70
Небо с овчинку кажется/ Кому небо с овчинку показалось.....	16, 57, 70, 73
У нее/глаза прозрачные как небо.....	45, 68
Разрази меня силы небесные!.....	17, 54, 67
Журавль в небе.....	14, 42, 68
Лучше сница в руках, чем журавль в небе.....	14, 35, 69
Аж небу жарко.....	22, 34, 74
Вопиять к небу.....	37, 48, 70
Голубые как небо.....	61
На небе ии облака.....	65
Как манны небесной.....	49, 75
Небо коптить (Коптитель неба).....	37, 52, 69
Олух саря небесного.....	16, 41, 53
Пнтаться манной небесной.....	22, 37, 49, 75
Попадать пальцем в небо.....	16, 37, 75
Небесное воинство.....	40, 61
Небо в алмазах.....	42, 74

Frazémy s komponentem ОБЛАКА

Витать в облаках.....	18, 37, 63, 70
Парить в облаках.....	37, 63, 70
На небе ии облака.....	65
Под облака/ до облаков.....	75

Frazémy s komponentem ПЛАНЕТА

Голубая планета.....	13, 40, 53, 61
Красная планета.....	25, 40, 53, 61, 77

Frazémy s komponentem СВЕТ:

Высший свет.....	64
Старый свет.....	62
Новый свет.....	62
Божий свет.....	62
Не близкий свет.....	58, 75
Чего только не бывает на свете.....	75

Frazémy s komponentem СОЛНЦЕ

Страна Восходящего солнца.....	23, 41, 59
Блестеть как солнце.....	39, 59, 77
Улыбаться как солнышко.....	23, 39, 53, 59, 77
Место под солнцем.....	42, 59
До солнца.....	43, 59
Где редко бывает солнце, там часто бывает врач.....	23, 35, 59
И на солнце есть пятна.....	70, 71

Další ruské frazémy:

Было предназначено судьбой.....	71
Достигать вершин.....	71
(Это) ясно как божий день.....	72
Работать от зари до зари.....	68
Его жизнь- настоящий ад.....	72
Страна тысячи озер.....	62
Черт бы его взял.....	72
Раз в год.....	76
Рот до ушей.....	72
Сохранять трезвый взгляд на вещи.....	76
Как бог свят.....	72
Дети- богатство бедняка.....	57
Их как собак нерезаных.....	69
Здесь как в раю.....	69

Он тертый калач.....	73
Он хитрый как змея.....	73
Он держится надменно.....	72